

~STEGBORG~
FRÅN KASTAL TILL RENÄSSANSSLOTT

UPPSATSÖVNING AV NINA LÖNN I HISTORIA B, 2011-03-27

HANDLEDARE: MARGARETHA MELLBERG

HÖGSKOLAN PÅ GOTTLAND

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 Inledning.....	3
1.1 Syfte	3
1.2 Frågeställningar	5
1.3 Avgränsningar.....	5
1.4 Metod och Material.....	5
2 Undersökning.....	7
2.1 Kastalen.....	7
2.1.1 Hur såg den första borgen ut?.....	7
2.1.2 Varför uppfördes tornet?.....	8
2.1.3 Vem byggde tornet?.....	8
2.2 Ringmuren och rundtornet.....	10
2.2.1 Ringmurens konstruktion.....	10
2.2.2 Rundtornets tidiga utformning.....	13
2.2.3 Ringmuren och rundtornets byggmästare.....	13
2.2.4 Ivar Axelsson Tott på Stegeborg.....	15
2.3 Kunglig slottsbyggnad.....	16
2.3.1 De äldsta stenhusen.....	17
2.3.2 Västra längan.....	18
2.3.3 Norra längan.....	19
2.3.4 Utbyggnad av östra längan.....	20
2.3.5 Broarna.	20
2.3.6 Övriga byggnader och branden i västra längan.....	21
2.3.7 Syftet med Vasas modernisering.....	22
2.4 Renässanslottet.....	22
2.4.1 Renässanslottets utformning.....	25
2.4.2 Rundtornet.....	26
2.4.3 Kyrkan.....	26
2.4.4 Trumpetargången och kungens altan.....	27
2.4.5 Gavlarna och urverket.....	27
2.4.6 Johan III:s Stegeborg.....	28
2.4.7 Slottsholmen.....	28
2.5 Det sista århundradet.....	31
2.5.1 Slottets sista hertigar.....	31
2.5.2 Beslut om rivning.....	32
3 Sammanfattande diskussion	33
4 Referenser.....	35

1 INLEDNING

På den smalaste delen av havsviken Slätbaken som binder samman Östersjön med Söderköping finns en liten bergholme och denna holme krönts av ett högt torn, väl synligt på över en mils avstånd, både från öster och väster. Tornet är en del av Stegeborgs gamla slottsruin och uppfördes antagligen med huvudsyftet att försvara inloppet till just Söderköping, som var en mycket viktig handelsstad i Sverige under medeltiden. Staden anlades under 1200-talets första hälft och i symbios med att staden växte och ökade i betydelse skulle även Stegeborg byggas ut och växa. Borgen var inte bara en försvarsborg för Söderköping utan även en kronoborg, som drog in pengar till stadskassan både i form av spannmål från de tillhörande lantegendomarna och genom den tull som upptogs av alla passerande båtar¹.

Stegeborg har en spännande historia. Dit tog kung Birger sin tillflykt efter Nyköpings gästabud, Engelberkt Engelbreksson stred utanför dess murar och intog borgen på 1430-talet, Gustav Vasa vistades gärna på slottet och hans son Johan den III sägs var född där. 1595 hölls Söderköpings sista riksdag och under 1600-talet genomgick staden en tydlig tillbakagång². Befolkning och inkomster minskade och staden fick lämna plats till förmån för sin norra granne vid Bråvikens mynning, nämligen Norrköping. Stegeborg skulle snart följa även denna utveckling, men borgen hade ännu några glansdagar kvar under det tidiga 1600-talet. Pfalzgreve Adolf Johan d.ä blev dock den sista hertigen på Stegeborg, efter hans död 1689 drogs länet in till kronan och slottet lämnades att förfalla. Under första delen av 1700-talet fördes diskussioner om vad som skulle göras med slottsbyggnaden, olika planer lades fram, men slutligen beslutades att borgen skulle rivras och stenen i stället användas till uppförande av ett kronomagasin i Norrköping³.

Alla som med båt tagit sig till och från Söderköping har beskådat tornet och ringmuren som det är sammanbundet med. Det är fullt möjligt att lägga till vid holmen och besöka slottsruinen. Idag är holmen också förbunden med fastlandet via en bro från södra stranden och en bilfärja från den norra. Med tanke på att Göta Kanal är en av Sveriges största turistattraktioner, måste det vara många människor som årligen beskådar slottsruinen. Många måste det också vara vars fantasi väcks till liv. Hur såg slottet ut under sina glansdagar? Vem var det som byggde tornet och ringmuren? Varför byggdes den och varför lämnades den att förfalla?

Under 1940-talet utfördes i ett par omgångar arkeologiska utgrävningar och i samband med dessa utfördes visst restaurering- och konserverings arbete på slottsruinen. Detta ledde till att ruinen i dag står bevarad i dess dåvarande skick. På S:t Ragnhilds Gilles lokalmuseum i Söderköping finns en modell av slottet utförd av Olof Lönnqvist. Den ger en fin ide om hur slottet var uppbyggt. Tyvärr är museet relativt litet och drivs helt ideellt, vilket gör att få av dem som passerar slottsruinen får en chans att beskåda modellen. Det finns helt klart ett behov av en modernare framställning av Stegeborgs slott.

1.1 Syfte

Syftet med uppsatsen är att jämföra och sammanställa tidigare utkommet material, både av historisk och arkeologisk form, som beskriver Stegeborgs byggnadshistoria. Denna sammanställning ska senare ligga till grund för en ny digital visualisering över slottet och dess utveckling från försvarstorn till kungligt slott. Min förhoppning är att visualiseringen senare ska kunna läggas ut på tex. Stegeborgs hemsida, så att båt- och landsresenärer och även andra intresserade, enkelt ska kunna se borgen under dess olika faser och även få lite historisk information om vem det var som utförde och bekostade arbetet.

---

1 Björn Helmfrid, 1995, s118.

2 Söderköpings kommuns hemsida, www.soderkoping.se, >kultur>Söderköpings historia.

3 Adam Lewenhaupt 1915, s124.

1.2 Frågeställningar

Frågeställningen som jag håller genom uppsatsen kommer att vara av den art som redan ställts i inledningen:

- *Hur har slottets byggts upp och förändrats genom tiderna?*
- *Vem var det som byggde kastalen, tornet, ringmuren och renässansslottet?*
- *Varför byggdes de och varför utbyggdes de?*
- *Varför lämnades det att förfalla?*

1.3 Avgränsningar

Det finns en hel del material att utgå ifrån både historiskt och arkeologiskt. För att inte ta vatten över huvud kommer undersökningen att begränsas till framför allt exteriören av byggnaden och i första hand koncentreras till själva slottet snarare än omkringliggande byggnader och trädgårdar.

Vid förstudien till arbetet framträdde fyra relativt tydliga indelningar av slottets byggnadshistoria och det är runt dessa som fördjupningsundersökningar har gjorts. Indelningen är följande; Kastalen, troligen uppförd under 1200-talet. Ringmuren av sten och rundtornet, som uppfördes under slutet av 1400-talet. Gustav Vasas slottsbyggnad och slutligen Johan III renässansslott. Självklart utfördes tillbyggnader och restaureringsarbeten på slottet även under andra tider, men dessa fyra är de största och mest uppseende förändringarna av själva slottsbyggnaden.

Ytterligare en begränsning, är att själva visualiseringen inte kommer ingå i uppsatsen. Det var en förhoppning från början, men den kommer att bli en fristående del och eventuellt läggas till senare i mån av tid som bilagor.

1.4 Metod och Material

Det är alltså fråga om en historiografisk underökning, genom att studera tidigare utgivet material, jämföra dessa och även undersöka dess källor. Det som är intressant att titta på är framför allt hur de arkeologiska undersökningarna överensstämmer eller inte överensstämmer med de historiska källorna. Under 1900-talet har i två större omgångar genomförts arkeologiska undersökningar och restaureringsarbeten vid Stegeborgs slottsruin. Den första utfördes under sommarmånaderna 1943 och 1944 och som ansvarig för arbetsprogrammet stod då antikvarien, fil. dr Erik Lundberg och som arbetsledare Hans Thoresen. Anslaget tog dock slut och vissa delar av slottet fick lämnas outforskade. Arbetets togs upp igen under åren 1948-52, som arbetsledare denna gång stod då Erik B. Lundberg, senare byråchef för Riksantikvariatsembetet (inte att förväxla med ovannämnda antikvarien, fil. dr Erik Lundberg). Denna Erik B Lundberg, skulle senare göra en skriftlig sammanställning av utgrävningens resultat, där även historiskt arkivmaterial har undersökts och ställts samman med det arkeologiska resultaten. Sammanställning utgavs 1964 genom Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiens handlingar, antikvariska serien 12, under titeln *Stegeborgs Slott* och är det viktigaste arkeologiska materialet för min forskning om Stegeborgs byggnadshistoria.

Även Hans Thoresen skulle publicera en kort presentation av den tidigare utgrävningen. Denna publicerades i Meddelanden från Östergötlands fornminnesförening 1944, under titeln *Utgrävnings- och restaureringsarbetena på Stegeborgs slottsruin 1943 och 1944*. Den är inte alls lika omfattande som Lundbergs bok, men sammanfattar det tidiga utgrävningens och restaureringsarbetet på ett enkelt och lättillgängligt sätt.

Ytterligare en Lundberg skulle under 1900-talet intressera sig för slottet och dess historia. Denna gång Gösta Lundberg. Hans fokus har legat på Stegeborgs medeltida historia fram till och med 1520. Enligt honom har det aldrig gjorts någon vetenskaplig undersökning av Stegeborgs medeltida historia. Den bok som han själv utgivit i ämnet gör heller inte anspråk på att vara det utan ska snarare betraktas som ett kompendium i Stegeborgs medeltidshistoria och en sammanställning av det stoff och bevarat material som han har lyckats frambringa, bestående av pergament- och pappersbrev, annalanteckningar och krönikor, samt äldre och yngre historisk litteratur. Detta kompendium eller snarare bok har varit det viktigaste historiska materialet över Stegeborgs medeltidshistoria. Titeln på denna är *Stegeborg under medeltiden*, och trycktes via eget förlag 1978.

Det är svårt att hitta något samlingsverk över Stegeborgs senare historia förutom det som den ovannämnda Erik B Lundberg tar upp i sin bok, *Stegeborgs Slott*. Däremot har det skrivits en hel del artiklar om Stegeborg för olika museer och institutioner, bland annat för Östergötlands länsmuseum, Östergötlands fornminnesförening och S:t Ragnhilds Gille i Söderköping. Dessa artiklar behandlar olika delar ur Stegeborgs historia både från medeltiden och senare tid och dessa har används i denna uppsats. Bland dessa bör framförallt Olof Lönnqvists *Stegeborgs händelserika historia* nämnas, den publicerades i S:t Ragnhilds gilles årsbok 1984 och tar upp Stegeborgs byggnads historia. Olof Lönnqvist har även skrivit artiklar om Söderköpings stads historia och tillverkat flera modeller över dels Söderköpings stad på 1700-talet med detaljmodell över Rådhuset och dels över hur Stegeborg har sett ut genom tiderna. Dessa modeller kan som tidigare nämnts beskådas på S:t Ragnhilds Gille i Söderköping.

Utöver de rent historiska artiklarna bör här även nämnas de över den marinarkeologiska undersökningen som genomfördes i och kring sunden runt om holmen 1980-talet av marinarkeologerna Harry Alopeus och Anders Högmer. De publikationer som används i uppsatsen är skrivna av Anders Högmer. Den första har titeln *Den marinarkeologiska undersökningen i Stegeborgssunden 1985-87* och publicerades i S:t Ragnhilds gilles årsbok 1987. Den andra har publicerats på Marinarkeologis hemsida i Maj 2000 och bär titeln *Dateringar hittills i farvattnen kring Stegeborg*.

Ovanstående och övrigt material går att hitta litteraturlistan under Referenser.

2 UNDERSÖKNING

2.1 Kastalen

Första gången som Stegeborg nämns i bevarad skrift är i det brev som utfärdades den 20 juli 1310⁴, vid riksdelningen mellan Magnus Ladulås söner, kung Birger och hertigarna Erik och Valdemar. Då erhöll Birger bland annat Östergötland och "*castrum Stekeborg*". Stekeborg eller Stækeborg är den äldre benämningen av slottet på holmen. Namnet Stegeborg dyker först upp under 1400-talets sista årtionden⁵. Ordet stäk kommer i sin tur utifrån de pålar eller stockar, man förr använde för att spärra av vattenleder med⁶. I sunden som omger holmen och även de österut belägna Pålsundet och Ettersundet har det påträffats flera sådan stäk eller förpålningar. Dessa stäk har byggts på och förstärks genom tiderna och enligt den marinarkeologiska undersökning som genomfördes på 1980-talet är de äldsta pålarna daterade så långt tillbaka i tiden som 700-talet⁷. Att dessa spärrsystem är så gamla tyder på att människorna redan under vikingatiden ansåg att det fanns något viktigt att skydda i Slätbakens mynning. Vad det var som de ville skydda redan då vet man idag ingenting om, men när Söderköping började växa som stad under 1200-talet blev det naturligt att anlägga en kraftigare skyddsanläggning just på Stegeborgsholmen. Både de arkeologiska forskarna som de historiska är eniga om detta.

2.1.1 Hur såg den första borgen ut?

Den äldsta delen av Stegeborgs slottsruin är det kvadratiske tornet i borgens sydöstra hörn. Det är delvis raserat och inbyggt i själva ringmuren, därför går det idag inte att säga exakt hur det en gång såg ut. Det finns heller inga bevarade källor som beskriver dess utseende. Den arkeologiska undersökningen som gjordes på 1940-talet ger dock en hel del information. Tornet, som har en grund och kärna av gråsten, är kvadratisk till formen med ca 8,5 m långa sidor. Från andra våningen och uppåt har denna kärna beklätts med tegel i munkförband. Tegelstenarna är relativt stora 30-31 x 9-10 x 13-15 cm⁸. Tegel som byggnadsmaterial blev vanligt i Sverige först under 1200-talet och det kan ge en första datering av tornet. Enligt Hans Thoresen tyder just den stora dimensionen av teglet och munkförbandet på att tornet uppfördes under 1200-talets början⁹.

Tornet består idag av två och en halv våning, där första våningen är helt uppförd i gråsten. Denna våning har ingen öppning i den ca 2m tjocka muren, utan måste ha stått i förbindelse med andra våningen genom en lucka i taket. Av taket finns idag inga lämningar, men det går tydligt att visualisera det bjälklag som taket har legat på, genom de på 4,5m höjd, tätt sittande hålen i muren. Första våningens inre väggar är brandskadade upp till ca 3m höjd och även golvet, som utgörs av en naturlig lerbotten, visar spår efter brand¹⁰. Av andra våningen består idag endast östra och södra sidan. Det finns en ingång i södra väggens västra hörn, belägen ca 5m över marken, men det går inte att idag avgöra dess dimensioner. Rummet har varit täckt av ett tunnvalv och från ingången har en murtrappa, åt norr, fört över valvet upp till tredje våningen. Rummet har en smal, ca 1m hög, ljusglugg som vetter österut mot Slätbakens mynning. Tredje våningen är grovt raserad och det går inte att utrona var eventuella dörrar eller fönster har varit placerade.

4 Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev, SDHKnr 2376, DS 1690.

5 Gösta Lundberg, 1978, s21.

6 Olof Lönnqvist, 1984, s6.

7 Anders Högmer, 1987, s51.

8 Erik B Lundberg, 1964, s42.

9 Hans Thoresen, s31.

10 Erik B. Lundberg, 1964, s43.

2.1.2 Varför uppfördes tornet?

Tornets ursprungliga höjd är alltså okänd, men det borde ha varit minst tre våningar motsvarande en höjd på omkring 15m. Enligt arkeologen Erik B Lundberg kan tornet mycket väl ha varit högre. Han styrker sin teori med att tornet av Gustav Vasa benämndes det *Höge röde tornet* och att Vasa även ska ha begärt att tornet skulle sänkas vid det utbyggnadsarbete som genomfördes under perioden 1540-60, efter sänkningen var tornet just tre våningar.¹¹ Vidare menar han och även de andra forskare som behandlat Stegeborgs byggnadshistoria under 1900-talet, att tornet uppfördes i syfte att vara ett bevaknings och spårstorn, varifrån sjötrafiken kunde kontrolleras. Med hjälp av pålarna och bevakningstornet, med tydlig utsikt över fjärden, kunde inloppet till Söderköping enkelt övervakas.

Enligt Erik B Lundberg är tornet till sin karaktär besläktad med Kruttornet i Visby och vissa av kastalerna på den gotländska landsbygden. Dessa kastaler och liknande, som finns även på det svenska fastlandet har uppförts i slutet av 1100-talet och alla byggdes de för att skydda viktiga vattenleder. Vid utgrävningen av tornet hittades 4 medeltida blyplomber, mynt från 1420-40 och ett delvis förslagat fragment av en ringbrynja, men inget av dessa fynd har kunnat fastställa någon säkrare datering av tornet. Att tornet uppförts delvis i tegel tyder dock enligt Erik B Lundberg, på att tornet inte är äldre än 1200-tal och antagligen uppförts i samband med konsolideringen av Söderköping som stad¹². Både Erik B Lundberg och Hans Thoresen anser att det med allra största sannolikhet har legat någon form av anslutningsbyggnader till tornet och en eventuellt omgärdning av pålar eller sten, men av detta finns idag ingenting bevarat. Kanske förstördes dessa under stormningen av slottet på år 1318, då det enligt rimkrönikans uppgifter jämnades med marken, se 2.1.3 *Vem byggde tornet?* kanske togs stenen för att bygga den ringmur och rundtorn som senare skulle uppföras, se 3.2 *Ringmuren och rundtornet*.

När man talar om Stegeborgs tidigaste historia måste man även nämna den biskopsgård belägen på en utskjutande udde i Yxeltorpsviken, någon kilometer sydväst om Stegeborgsholmen. Denna borg benämnd Skällvikshus eller Skällviks slott, bestod av ett större stenhus till vilka fyra mindre byggnadslängor varit anslutna via en borggård med omgivande ringmur. Den omtalas för första gången 1287, men har antagligen existerat långt tidigare¹³. Alla källor är eniga om att Skällvikshus med sitt ganska skyddade läge och klara utsikt över slottsholmen säkerligen har verkat som kärnan i den tidiga befästningsanläggning där kastalen på holmen varit en utpost. Skällvikshus var en biskops gård och tillhörde kyrkan fram till början av 1300-talet då den köptes upp av kung Birger, antagligen på grund av sitt strategiska läge¹⁴.

2.1.3 Vem byggde tornet?

Att kastalen på holmen bestått av mer än bara själva stentornet och att det varit en del av en större anläggning menar även Gösta Lundberg och som främsta argument för detta nämner han det tidigare nämnda brev från 1310 där Stegeborg för första gången omnämns i skrift. ”*Den omständigheten, att Stegeborg nämenes särskilt, torde få tydas så, att det då var Östergötlands starkaste fäste.*”¹⁵ Det är svårt att tänka sig att Östergötlands starkaste fäste endast bestod av ett utkikstorn. Gösta ger ytterligare argument för att borgen måste ha varit mer än bara ett försvarstorn. Enligt bevarade brev utförda av kung Birger har kungen bevisligen vistats på borgen vid flertalet tillfällen under åren 1310-1316. Antagligen har han vistats där tillsammans med sitt hov, som säkerligen inte gick att inhysa i endast en kastal. De brev som utfärdades från Stegeborg under den nämnda tiden och som har sina sigill eller åtminstone delar av dem kvar, har varit

11 Erik B. Lundberg, 1964, s113.

12 Ibidem, s114.

13 Gösta Lundberg, 1978, s20.

14 Ibidem, s30.

15 Ibidem, s32.

beseglade med kung Birgers stora kungasigill. Dessa sigill var mycket dyrbara och det är enligt Gösta Lundberg troligt att det förvarades på det säkraste stället och eftersom breven utfärdades där måste Stegeborg ha varit detta ställe. Att sigillet skulle bevaras på ett säkert ställe, känns som ett korrekt påstående, men nog reste väl sigillet med kungen på i alla fall hans större resor. Här anser jag nog att Gösta försöker överträffa sig själv i sin argumentering, vilket är helt onödigt, eftersom de tidigare argumenten är starka nog.

Det finns alltså inga bevarade källor över utlägg eller planer på uppbyggnad av fler hus eller barriärer runt kastalen på holmen och det finns inga arkeologiska rester förutom kastalen och pålverket från denna tid. Därför är det omöjligt att säga vem som byggde ut slottet eller varför, men Gösta Lundberg ger en trovärdig teori. Enligt honom lät kung Birger bygga ut borgen efter råd och inflytande av hans marsk Tyrgils Knutsson. Birger hade som tidigare nämnts förvärvat den befästa Skällvikshus i början av 1300-talet, varför ville han då bygga ut även kastalen på holmen? Ett syfte kan ha varit att visa riksmyndighetens auktoritet över kyrkan. Skällvikshus hade ju varit en biskopsgård och att bygga något större och mäktigare i dess närhet, på en ännu mer strategisk plats, kan ju anses vara en tydlig markering. Det var dock inte det enda syftet enligt Gösta. Det fanns i början av 1300-talet även en annan maktgrupp i Sverige, nämligen kungens bröder, hertigarna Erik och Valdemar. För att kunna mäta sig med dem och den med tiden alltmer avancerade krigskonsten behövde Birger ett starkare och effektivare fäste än vad Skällvikshus kunde erbjuda.¹⁶

Det var också till Stegeborg som kung Birger skulle bege sig under stridigheterna efter Nyköpingsgästabud. Det finns ett bevarat brev författat av Birger på Stegeborg den 9 januari 1318,¹⁷ vilket bevisar att han var där. Senare skulle han fly från Stegeborg med sin drottning Märta och lämnade då kvar sin son Magnus att försvara borgen mot de hämndlystna hertigarnas folk. Detta och historierna om Stegeborgs belägringar beskrivs i de gamla krönikorna. Där arkeologen Erik B Lundberg nämner väldigt lite är Gösta Lundberg mer utförlig. Han beskriver belägringen av Stegeborg och följderna av den, med framförallt Erikskrönikan som referens. En intressant detalj med denna är att krönikan anses vara författad av hertigpartiets folk och tillkommen för att glorifiera dem, men kung Birgers son junker Magnus framställs genom hela krönikan med sympatiska karaktärsdrag.¹⁸

Det Gösta beskriver om belägringen är att Stegeborg stod länge och väl. Detta tyder på att det var ett mycket starkt och strategiskt placerat fäste, vilket enligt Gösta Lundberg var just kung Birgers argument för dess utbyggnad. Det som gjorde att borgen slutligen föll går inte att skylla på byggnaden i sig utan ironiskt nog på hungern¹⁹. I slutet av augusti 1318 blev junker Magnus tvungen att ge upp borgen, som då hade varit belägrad i nästan fyra månader.²⁰ Magnus togs tillfångas och borgen jämnades med marken. Erikskrönikan berättar:

*"The slogho then mwr allan swa sma
the lotho ey en sten ather staa"*

Dessa versrader är populära att citera när man talar om Stegeborgs tidiga historia. Både Erik B Lundberg och Gösta Lundberg har med dem i sina texter, liksom även Olof Lönnqvist. Alla tre hävdar dock

---

16 Gösta Lundberg, 1978, s31.

17 SDHK nr 2849, DS 2131.

18 Gösta Lundberg, 1978, s44.

19 Det var ju just så som Kung Birger hade ihjäl sina bröder Hertig Erik och Valdemar, han lät dem svälta till döds på Nyköpingshus..

20 Gösta Lundberg, 1978, s41.

att man nog ska tolka raderna med en nypa salt, kastalen står ju bevisligen kvar, eftersom vi ännu kan beskåda den, men övriga byggnader och eventuella palissader förstördes, om inte helt så i alla fall delvis. Kanske är de brandskadade väggarna i kastalens nedre våning (se 2.1.1) en rest av hertigpartiets försök att radera borgen.

Kung Birger gick efter Stegeborgs fall i landsflykt och avled i Danmark 1321. Junker Magnus avrättades den 2 juni 1320. Även om många ansåg honom vara en sympatisk man, som bara följt sin konungs och faders befallningar, var han ett allt för stort politiskt hot mot både hertigpartiet och hans kusin den nyvalda barnakungen Magnus Eriksson. Junker Magnus, fick en furstlig begravning i klosterkyrkan på Riddarhomen, där han vilar bredvid sin farfar Magnus Ladulås.²¹ Här blir det tyst om Stegeborg fram till slutet av århundradet.

2.2 Ringmuren och rundtornet

När striderna efter Nyköpings gästabud var överspelade försvinner Stegeborg ur de historiska källorna, för en tid framöver. Istället växer Skällvikshus i betydelse under 1300-talet. Denna ringmursomgärdade borg, återgäldades efter Stegeborgs fall, till kyrkan och dåvarande Linköpings biskopen Karl Bååt, som med största sannolikhet restaurerade och byggde ut borgen. Detta nämner både Erik B Lundberg och Gösta Lundberg i sina böcker. De beskriver vidare hur Skällvikshus, som *nu även* börjar benämnas Skällviks slott, går emellan kungen och kyrkan under större delen av 1300-talet, tills det slutligen försvinner ur källorna och igen får lämna plats för det nu, ännu en gång, växande Stegeborg. Historien upprepar sig.

2.2.1 Ringmurens konstruktion

Ringmuren, som byggdes samtidigt som den nedre delen av rundtornet, uppfördes enligt enligt Hans Thoresen under 1400-talets första hälft, medan Erik B Lundberg ställer Herr Ivar Axelsson Tott som ansvarig för dess uppförande. Detta skulle göra byggnaderna något yngre och istället härröra dem från senare hälften av 1400-talet. Både tornet och ringmuren är väl synliga än idag och följande beskrivning av dess utseende kommer från de arkeologiska utgrävningarna på 1930- och 40-talet.

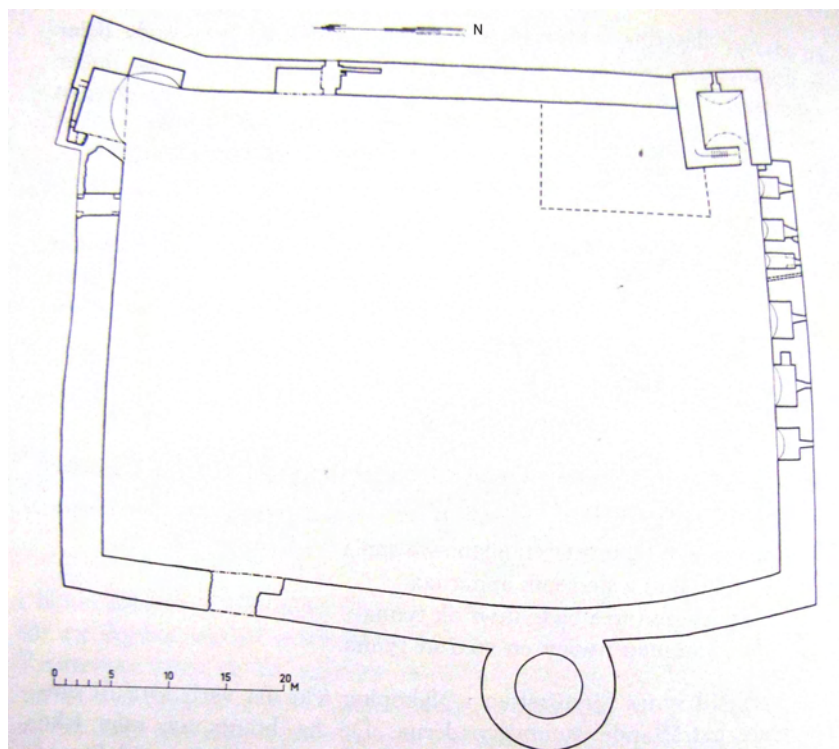
Ringmuren som är uppförd helt i gråsten, är kvadratisk till formen där den norra längan är 51 m, den östra 62 m, den södra 50 m och den västra 67 m lång. Höjden varierar, men den borde ha varit runt 10 meter hög och dess tjocklek är mellan 3 och 3,5 m. Ringmuren hade en bred skyttegång med ett krenelerat bröstvärn av tegel, eventuellt var bröstvärnet täckt av ett snedtak. I nordöstra hörnet gör ringmuren en svag brytning som utifrån borgen ger muren formen av ett torn, se figur 1. I brytningen finns på murens insida två nischer, en åt norr ca 2,5 m djup och en åt öster på 1,5 m djup. I den norra nischen finns idag rester efter två smala skottgluggar, den ena placerad rakt ovanför den andra med en skjutriktning rakt åt väster. Dessa gluggar har gjort det möjligt att skydda den igenmurade välvda portöppningen i ringmuren, som är belägen straxt väster om murbrytningen. Portens nuvarande mått är 2,2 x 1,8 m vilket måste sägas utgöra en ganska liten port på en så stor borg. Snett över portöppningen finns ett träbeklätt hål som går genom hela muren och som troligen har utgjort hålet för en kedja till en vindbrygga.²² Under porten finns även en grov bjälke, vars syfte troligen har varit att fästa vindbryggans gångjärn. I den norra nischen finns förutom skottgluggarna ytterligare två gluggar, högre belägna och riktade rakt norrut. Nischen har också utformats med ett avlopp åt norr och ett åt väster.

---

21 Olof Lövvqvist, 1984, s7.

22 Hans Thoresen, s29.

Även den östra muren har en portöppning, dock något mindre bara 2 x 1,2 m. I södra sidan av porten sitter en 3,5 m djup bomränna med kvadratisk genomskärning. Den norra nischen har troligtvis också haft skottgluggar, men då nischen under senare tider blivit igenmurad och själva yttermuren förstärkts (antagligen för att kunna bära upp den nya tidens tyngre kanoner,²³) går det idag inte säkerställa om de verkligen har funnits. Enligt Erik B Lundberg kan den östra porten även ha skyddats av ett karnap eller en träöverbyggnad ovanför porten.²⁴

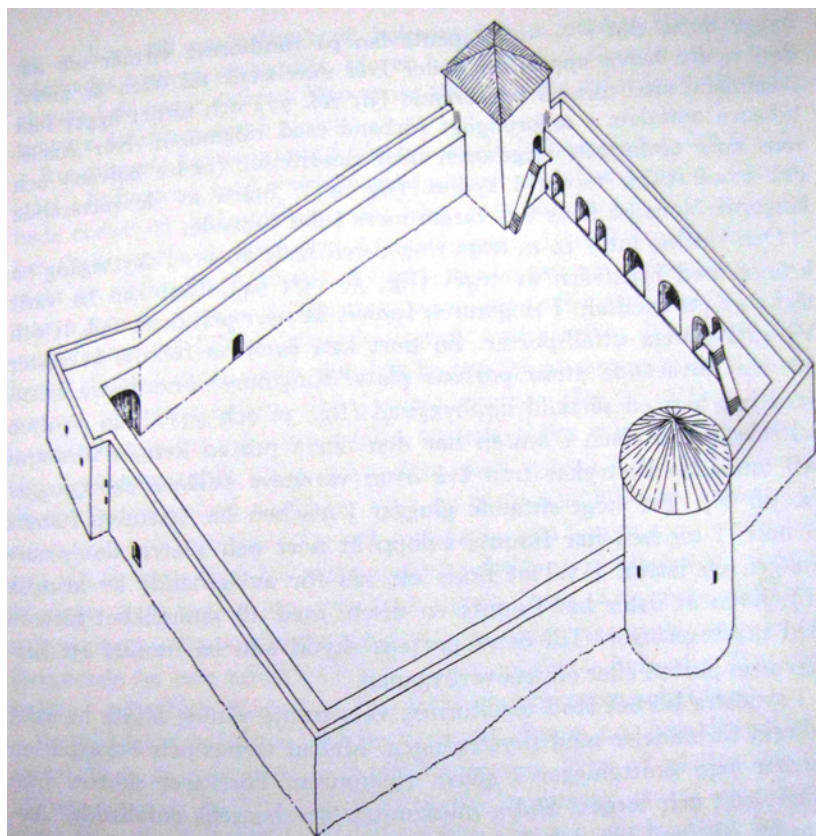
Figur 1. Plan över bevarade delarna av Ivar Axelssons ringmursborg. Vasatiden tillsatser har bortrensats. Streckad linje utmärker läget för ett stenhus som revs omkring 1550 och som möjligen uppfördes under 1400-talet. Teckning av Erik B Lundberg. Källa: Erik B Lundberg, 1964, sid 116.

I det sydöstra hörnet stod tegeltornet, alltså den tidigare nämnda kastalen från 1200-talet. Dess tredje våning måste ha stått i direkt förbindelse med skyttegången, se figur 2. Det finns inga skottgluggar i den östra ringmuren mellan tornet och porten utan porten måste söderut ha försvarats från kastalen och ringmuren. Den södra ringmuren var borgens anfallssida, här var avståndet till fastlandet som kortast och här har det också funnits en bro till södra stranden. I den södra muren finns sex djupa skyttenischer på borggårdsnivå, med var sin skottglugg. Genom dessa gluggar har man kunnat beskjuta angripare med hakebössor och eventuellt små kanoner.²⁵

23 Hans Thoresen, s29.

24 Erik B Lundberg, 1964, s118.

25 Ibidem, s118.

Figur 2. Rekonstruktion av Stegeborgs ringmur och torn under Ivar Axelssons tid. Krenelering el skjutöppningar i bröstvärdnet m.fl. detaljer har uteslutits. Teckning av Gärd Fogde. Källa: Erik B Lundberg, 1964, sid 117.

De tre nischerna närmast tornet är något mindre (3,5x1,2-1,75) än de tre övriga (4x2,2-3,5). Till formen liknar de dock varandra med ett djup på ca 2 m och ett rundat tegelvalv i vardera. Skottgluggarna i de mindre nischerna sitter omkring 2 m över golvet, som är täckt av gråsten, de har dimensionen 90x30 cm och vidgar sig kraftigt inåt. I den tredje nischen från tegeltornet räknat, har det under 1500-talet byggts in en latrin, i vars botten det under utgrävningen återfanns en kalkstentavla, med ätten Totts och Bondes vapensköldar (Ivar Axelsson var gift med Magdalena Karsldotter, kung Karl Knutsson Bondes dotter). Var tavlans ursprungligen har suttit är okänt.²⁶ Av de tre större nischerna är det bara den mellersta som finns kvar i dag, de övriga har murats igen. Skottgluggen i den nischen är 80 cm hög och 20 cm bred och vidgar sig in mot borggården till ett mått på 1,5x0,8 m. Den sitter något över en meter från nischens golv. I valvet finns ett hål uppbrutet, vilket enligt Erik B Lundberg antagligen har utgjort en rökgång för krutrök.

Ovanför den västligaste nischen, ca 6 m över marken, sitter två avslagna konsoler av kalksten på ringmurens utsida. Avståndet mellan dem är 1.3 m och där finns en igenmurad öppning i muren. Erik B Lundberg anser att dessa konsoler antagligen burit upp ett karnap eller möjligen ett litet hängtorn.

Den västra ringmuren har delvist förstörts under senare ombyggnationer, bland annat har en ny port slagits upp i den norra delen av muren och den södra har förstärks och rakats ut. Det är därför svårt att säga något om dess ursprungliga utseende. Mitt på den västra muren har man dock placerat rundtornet, som finns kvar än idag, men det har byggts på till nästa dubbel höjd, se 2.4.2 Rundtornet.

²⁶ Erik B Lundberg, 1964, s63.

2.2.2 Rundtornets tidiga utformning

Rundtornets äldre delar är uppförda i gråsten men liksom ringmuren har det detaljer av tegel, så som översta delarna av muren och valvtaket i tornets andra våning. Tornet är beläget på holmens högsta punkt och borde i sitt ursprungliga uppförande ha haft tre våningar och varit ca 15 m högt. Dess bottenvåning, som liksom kastalens, kunde endast nås genom en lucka i taket, hade endast två smala ljusöppningar och ett golv som ursprungligen bestått av själva berggrunden, även om det senare har täckts av ett trägolv. Tornet hade endast en ingång belägen mot öster, högt över borggården. Antagligen nåddes denna öppning och skyttegången på ringmuren från borggården via en trätrappa på tornets utsida.²⁷ Övervåningen är täckt av ett kraftigt ribbvalv i tegel och gråsten. Enligt Erik B Lundberg borde tornet ha haft mindre gluggar där de nuvarande fönsterhålen finns, dessa utvidgades under renässansen och är tre till antalet. Strax under valvet mot nordost finns även två lufthål. Det är möjligt att det har suttit ett latrinkarnap i hörnet mellan tornets södra sida och ringmuren. I södra väggen finns rester efter en igenmurad trappa som lett upp över valvet till bröstvärnet och tornets övervåning. Hur denna våning har sett ut är svårt att veta, då den totalt byggdes om när tornet höjdes, men Erik B Lundberg anser att den bör ha utgjort en skyttevåning, utrustad med bröstvärn av tegel liksom ringmuren.²⁸

Åt väster i rundtornets mur, på ca 12m höjd över marken, sitter en kalkstenstavla med inskriften *Ivar Axelsson riddr* och under den det Tottska vapnet, krönt av en hjälm från vilken ett lövverk utgår. Tavlan är samtida med gråstenstornet och det är den som gör att Erik B Lundberg gör Ivar Axelsson Tott som ansvarig för dess och ringmurens uppförande. Ivar Axelsson blev också ersatt av Sten Sture d.ä för de kostsamma utgifter han haft vid byggandet av "*muradh oc forbaetrand*"²⁹ på kronans slott Stegeborg, se nedan 2.2.4.

Borggården var under 1400-talet ojämn. Antagligen har det funnit byggnader i trä och eventuellt sten innanför ringmuren, men av dessa finns inga bevarade. Under utgrävningen har man dock i det sydvästra hörnet, se *figur 1* och *3*, i anslutning till kastalen, funnit spår efter en äldre stenbyggnad, som eventuellt kan härröra från Ivar Axelssons tid (1467-87) på Stegeborg. Erik B Lundberg hävdar dock att Stegeborg aldrig var residens för Herr Ivar och hans hov, utan att det i första hand uppfördes som militär stödjepunkt, med syfte att kunna inhysa en stark garnison och dess befäl³⁰. Se nedan.

2.2.3 Ringmuren och rundtornets byggmästare

Varken Erik B Lundberg eller Hans Thoresen går djupare in på vad som hände med borgen från Kung Birgers fall 1318 till det att Ivar Axelsson Tott bygger ut borgen på 1470-talet. Hans Thoresen nämner inga namn över huvudtaget, även om han daterar borgen och rundtornet till 1400-talets första hälft och alltså något innan Herr Tott. Erik B Lundberg nämner i korta drag Skällvikshus och några av fogdarna som satt på Stegeborg från det att drottning Margareta tog över borgen runt 1390-talets börja. Han skriver också att det enda som finns kvar av den gamla borgen idag är som tidigare nämnts kastalen, men att det säkert har varit någon form av försvarsanläggning på holmen från mitten av 1300-talet och framåt.

Här är Gösta Lundberg betydligt utförligare, hans bok behandlar ju just Stegeborgs medeltidshistoria och inte dess byggnadshistoria. Enligt honom kom Bo Jonsson Grip över Stegeborg någon gång under senare hälften av 1300-talet. Det finns inga dokumentariska belägg för detta vilket han

---

27 Erik B Lundberg, 1964, s 72.

28 Ibidem, s179.

29 Ibidem , s112.

30 Ibidem , s119.

också skriver i sin bok, men han anser det som troligt med argumentet att Bo Jonsson ägde stora delar av Hammarkind härad och Östergötland överlag, med gods i bland annat Söderköping. Som den strateg han var borde han självklart ha velat skydda sina egendomar och vad var bättre lämpat än att rusta kastalen på holmen. Gösta skriver dock att något som talar mot att Herr Grip hade borgen i sina ägor är att den inte nämns i hans testamente, där alla hans län och jordegendomar finns med. Ett annat förslag på byggherre från Gösta Lundberg är Hertig Albrekt av Mecklenburg, kung Albrekts fader. Han betingade sig nämligen flera pantlän och lät där uppbygga borgar, några exempel är bland andra Nyköpingshus och Stäkeholm. Detta är bara teorier, men det man med säkerhet vet är att 1391, möjligen redan 1390 satt drottning Margaretas fogde, Evert Molke, som slottshövitsman på Stegeborg.³¹ Drottningen sammankallade också vid två tillfällen 1390 (rikets stormän) och 1403 (den mäktiga tyska ordensstaten) till möten på just Stegeborg. Detta nämner inte bara Gösta Lundberg utan också Olof Lönnqvist. Lönnqvist hävdar dock att delegaterna antagligen inte bodde på den dragiga borgen utan säkerligen huserade i medtagna tält på någon närbelägen äng.³²

Gösta Lundberg ger sig på en liten beskrivning av slottet vid 1300-talets slut där han nämner kastalen och en större byggnad, vilken han kallar adelshuset och som fungerat som bostadshus åt slottsfogden. Detta adelshus har en riddarsal för att kunna ta emot gäster och större samlingar. Det har antagligen funnits en borgstuga för knektarna och några mindre byggnader med kök, bryggghus, bagarstuga, förrådshus, mm. Han skriver vidare att borgens huvudingång borde ha legat i sydöstra hörnet bredvid kastalen och hävdar att han fått den uppgiften från Erik B Lundbergs bok, men detta har jag inte kunnat finna någonstans i Erik B Lundbergs *Stegeborgs Slott*. Däremot skriver Erik B att borgens ursprungliga portar har legat åt norr och öster, eventuellt också åt söder, norr om rundtornet³³. Hans Thoresen bekräftar också portarna mot norr och öster och skriver att syftet med deras placering var att anfallare från fastlandet (via den södra bron) skulle ha längre väg att gå för att nå porten och således kunde beskjutas från borgen under längre tid.³⁴

Oberoende var porten till den gamla borgen låg måste borgen även innan Herr Totts utbyggnad ha bestått av mer än bara kastalen. Varför skulle annars drottning Margareta ha sammankallat till möte på just borgholmen och inte inne i Söderköping. Andra källor som våra medeltidsbrev och krönikor vittnar om olika slottsfogdar som tog upp skatt och tull av befolkning och passerande båtar, samt olika slag bland annat under Engelbrektsfejden, som utkämpades i borgens närhet. Under Erik av Pommerns styre satt en venetianare vid namn Giovanni Franco (även kallad Johan Vale) som fogde på borgen. Han omnämns bland annat i en färgstark reseskildring av landsmannen Pietro Quirini från 1480. Denne Pietro råkade ut för ett skeppsbrott utanför Nordnorges kust och tog sig genom hela Norge och Sverige till sin frände på Stegeborg.³⁵ Tyvärr ger Pietro ingen beskrivning över själva borgen. Det var densamme Johan Vale, som var slottsfogde på Stegeborg under engelbrektsfejden. Han gjorde dock inget större motstånd enligt Karlskrönikan, som beskriver händelsen³⁶. Däri beskrivs Herr Vale som en feg fogde vilken hellre flyr än illa fäktar. Han var däremot inte rädd att tupp extra skatter från sina undersåtar och enligt fler källor är det från honom som uttrycket *Tvi vale* myntats.

Några år senare år 1439 belägrar enligt Karlskrönikan Karl Knutsson Bonde borgen och belägringen varar i över 8 veckor.³⁷ Att belägringen varade så länge talar för att borgen var stark och svårintagen. Det finns dock inga närmare beskrivningar över hur den gamla borgen kan ha sett ut och de eventuella rester

31 Gösta Lundberg, 1978, s64..

32 Olof Lönnqvist, 1984, s8.

33 Erik B Lundberg 1964, s55 och s118

34 Hans Thoresen, s33.

35 Carl Magnus stenbock , 1915, s81-90

36 Gösta Lundberg, 1978, s84.

37 Ibidem, s93.

som kunde ha funnits kvar har avlägsnats under senare restaureringar och påbyggnader. Det som finns kvar idag förutom kastalen är Ivar Axelsson Totts ringmur och rundtorn, här nedan följer en liten historisk redogörelse över hans tid på slottet.

2.2.4 Ivar Axelsson Tott på Stegeborg

1467 mottog Ivar Axelsson Tott Stegeborg i förläning av sin bror, den dåvarande riksföreståndaren Erik Axelsson Tott. Axelssonbröderna var en växande politisk makt under 1460-talet och de följande årtiondena. Enligt Gösta Lundberg hade bröderna en plan på att söka skapa ett ”*dominium maris Baltici*”, alltså ett Östersjövälde för handel och sjöfart. De ägde eller förlänade flera slott och herresäten rund Östersjön, däribland de mäktiga Travastehus, Viborg och Sankt Olofsborg i Finland och Visborgs slott på Gottland. Dessa deras borgar restaurerades och befästes. Så blev även fallet med Stegeborg, efter det att Herr Ivar erhållit slottet i livstidsförläning, genom ett riksrådsbeslut i Söderköping den 25 maj 1472³⁸. Hans bror Erik hade då dragit sig tillbaka och det var nu Sten Sture d.ä. som innehade rollen som riksföreståndare.

Gösta Lundberg hävdar att med Ivar Axelsson börjar en ny tid på Stegeborg eftersom den då genomgår inte bara ett ansiktslyft utan en totalrenovering. Även Gösta Lundberg nämner det brev i vilket Sten Sture d.ä, 1481 ersätter Ivar Axelsson Tott för hans stora utlägg vid restaurering och byggnad av Stegeborg, se 2.2.2. Han nämner också ett tidigare dokument, nämligen det förläningsbrev som Herr Ivar mottog av riksrådet 1472. I det brevet lovar Herr Ivar att bygga och uppresa Stegeborg och att bekosta det efter bästa förmåga. Enligt Gösta Lundberg tyder formuleringen i brevet på att det är fråga om en ganska genomgripande omgestaltning av borgen.³⁹ I sin bok *Stegeborg under medeltiden* ger sedan Gösta en redovisning av hur borgen kan ha sett ut efter Herr Totts renovering, med hänvisning till Erik B Lundbergs arkeologiska utgrävning. Utöver en beskrivning över själva borgen, nämner han också att vattennivån i slutet av 1400-talet stod betydligt högre upp än idag på grund av landhöjningen. Detta torde ha gett borgen ett pampigt utseende med en vattennivå som nådde nästan ända upp till ringmuren. Han hänvisar här till Sveciasticken, se *figur 4* och *5*. Här är första gången som historikerna Gösta Lundblad och Olof Lönnqvist har skildat uppfattningar angående Stegeborg. Olof hävdar till skillnad mot Gösta att landhöjningen inte har så stor betydelse som många tror. Detta gäller framför allt Stegeborg. Han stöder sina argument på data från Lantmäteriet. Vid hans uträkning är landhöjningen 2-3mm per år vilket ger en landhöjning vid Stegeborg på knappt två meter från 1200-talet.⁴⁰ Visst stod alltså vattennivån högre än idag, men inte ända uppe vid ringmuren.

När det gäller Herr Totts tid på Stegeborg skiljer sig de båda Lundbergarans beskrivningar något. Enligt Erik B vistades Herr Ivar Axelsson mer eller mindre sällan på Stegeborg, medan han enligt Gösta vistades där vid flera tillfällen och inte bara Herr Ivar själv utan också hans fru och familj skall vid flera tillfällen ha huserat där. Han stöder sina antaganden, dels på olika brev utfärdade av Ivar Axelsson Tott på just Stegeborg och dels på att riksrådet under Herr Ivars tid ska ha varit samlat på Stegeborg vid tre tillfällen. Ett sådant tillfälle var enligt Sturekrönikan i slutet av oktober eller möjligen början av november år 1486. Ivar Axelssons fru kungadottern Magdalena Karlsdotter utfärdade också ett brev från Stegeborg det året, den 15 november⁴¹, det är därför troligt att Herr Ivar vistats där med sin fru och familj under, om inte hela, så i alla fall halva november 1486. Gösta nämner även ett annat brev utfärdat år 1480⁴². Om vi då

38 Gösta Lundberg, 1978, s109.

39 Ibidem, s1010.

40 Landhöjningsvärdet är 2,783 mm/år på en fixpunkt i Stegeborg, enligt Lantmäteriet det ger en landhöjning på nästan 1,5 m från 1470-talet. Vilket talar för att Olof Lönnqvist antagande är korrekta.

41 SDHK nr 31825.

42 SDHK nr 30825

sätter i perspektiv att Ivar Axelsson förlänade Stegeborg från 1467 till 1487, alltså 20 år, har jag svårt att se de fyra tillfällen som Gösta Lundberg nämner, som bevis för att Herr Ivar vistades ofta på borgen. Jag har dock hitta ytterligare ett par brev i Svenskt Diplomatriums huvudkartotek och det är möjligt att det finns fler, som jag inte har hittat och som försvunnit under årens gång. Nog vistades Ivar Axelsson på Stegeborg vid flertalet tillfällen, men att säga att han besökte borgen rätt ofta och då bodde där med sin familj under ibland flera veckor i sträck, känns som en lätt överdrift. Stegeborgs slott rustades dock upp under Ivar Axelsson Totts tid och även om det i först hand var fråga om en militär stödjepunkt som Erik B Lundberg hävdar, måste borgen haft minst en representativ byggnad där riksrådet kunde samlas och Ivar Axelsson med familj kunde husera vid sina besök.

För att ha råd att rusta alla sina borgar runt Östersjön och bedriva den överdådiga hovhållning som han gjorde, började Herr Ivar ägna sig åt sjöröveri. Det motsatte sig Sten Sture bestämt och när Herr Ivar inte ville lyssna till hans reprimander slutade det hela med att Sten Sture anföll Stegeborg. Så återger Olof Lönnqvist förloppet.⁴³ Riktigt så enkla var inte omständigheterna i skismen mellan Ivar Axelsson och Sten Sture. Gösta Lundberg går djupare in i sin förklaring, där han som första orsak nämner ett arv mellan Axelssons bröderna, vilket Sten Sture och riksrådet motsatte sig. Vidare nämner han den kapning av fredliga handelsfartyg som Herr Ivar ägnade sig åt och som orsakade stora påfrestningar i Sveriges förhållanden till andra makter, då framförallt Hansan och Holland.⁴⁴ I den här uppsatsen finns inte utrymme för att gå in på alla turer mellan Herr Tott och Herr Sten Sture, men det hela slutade precis som Olof Lönnqvist skriver, att Stegeborg belägrades. Enligt Sturekrönikan varade belägringen i 15 veckor innan Herr Ivars underfogde Erland Kagge kapitulerade, den 4 maj 1487. Herr Ivar befann sig då på Borgholm varifrån han flydde nattetid till Visborgs slott. Detta slott höll han för en tid, men då han även hade påtryckningar från den danska kungen måste han slutligen kapitulera. Han överlämnade Visborg och Gottland till den danske Kung Hans och slutade sina dagar på sitt skånska slott Lillöhus i oktober 1487, då var han helt avskuren från det politiska livet.

2.3 Kunglig slottsbyggnad

I och med Ivar Axelssons fall var det många slottslän som blev vakanta, dessa skulle förlänas och på Stegeborg sattes riksrådet Gregers Mattsson Lillie som förste slottsfogde efter Herr Ivar.⁴⁵ Han skulle vara den första av flera slottsfogdar att besitta Stegeborg under de kommande åren och ingen skulle bli direkt långvarig. Gösta Lundberg har listat alla slottshövitsmän och fogdar på Stegeborg från 1391-1520 och den som satt längst de sista 30 åren var Svante Nilsson Sture från 1499 till 1506. Borgen var i stort sett nyrenoverad och i och med att ingen blev direkt långvarig på slottet skedde inte heller några direkta utbyggnader eller större restaureringar under tiden före Vasa. Slottslänet hade också förminskats, både Norrköping och den viktiga hamnstaden Söderköping hade blivit bortförlänade eller lagda under annan värjo, vilket ledde till länets intäkter reducerats väsentligt.⁴⁶ Därmed inte sagt att själva borgen lämnade vår svenska historia, men rent byggnadshistoriskt händer inte mycket under tiden fram till det att Gustav Vasa blir kung i Sverige och börjar intressera sig för att rusta upp och modernisera Sveriges gamla medeltidsbefästningar. När det väl hände stod dock några andra fästen före Stegeborg på upprustningslistan.

Kalmar slott började moderniseras redan på 1520-talet och Kronoberg utanför Växjö 1543. Samtidigt uppfördes helt nya slott, så som Gripsholms 1537, Uppsala och Vadstena slott båda grundade

---

43 Olof Lönnqvist, 1984, s11.

44 Gösta Lundberg, 1978, s116.

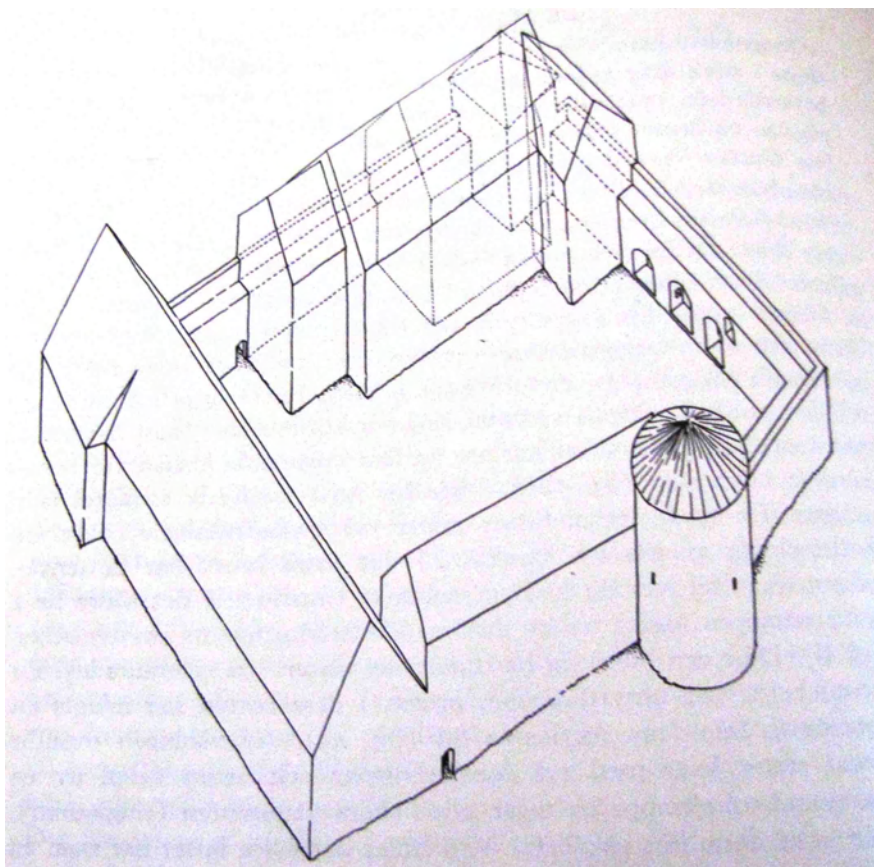
45 Ibidem, s118.

46 Ibidem, s123.

1545. Stegeborg fick därför vänta fram till slutet av 1540-talet innan några större byggnationer sattes igång. Ett litet arbete utfördes dock tidigare. År 1526 beordrades fogden Nils Olsson att låta ”byggia ith mach tiil worth behoffther wij wtij bliffua kwnne”.⁴⁷ Anledningen till denna uppmaning var enligt Erik B Lundberg en följd av Gustav Vasas besök på slottet året innan, tydligen var kungen inte nöjd med de bostadsförhållanden som slottet hade att erbjuda. Till följd av denna uppmaning rustades det gamla stenhuset vid sydöstra längan närmst kastalen och ytterligare en stenbyggnad vid kastalens västra vägg restes. Nedan följer en beskrivning över Gustav Vasa modernisering av borgen utifrån Erik B Lundbergs arkeologiska utgrävning, samt hans forskning av tryckta källor som *Konung Gustaf I:s registratur* och Stegeborgs tidiga räkenskaper, som finns bevarade i Kammararkivets landskapshandlingar över Östergötland från åren 1544-59.

2.3.1 De äldsta stenhusen

Under åren 1544-1559 pågick på Stegeborg oavbrutet större och mindre arbeten på Stegeborgs slott och dessa finns redovisade i slottsräkenskaperna med undantag för vissa år då räkenskaperna saknas helt. När Gustav Vasa avled 1560 hade tre stora stenhus uppförts kring borggården, se *figur 3*, samt en del trähus både innanför och utanför ringmuren. Det kan dock vara intressant och se vad som byggdes innan räkenskaperna började nedtecknas, som källa till dessa har vi de byggnadsrester som finns kvar än i dag.

Figur 3. Stegeborg under senare delen av 1550-talet. Principrekonstruktion. Den streckade mindre byggnaden i östra längan har uppförts före Gustav Vasas tid. Teckning: Iwar Andersson, Källa: Erik B Lundberg, 1964, s136.

⁴⁷ Erik B Lundberg, 1964, s134

Det har tidigare nämnts att det längs östra ringmuren, norr om kastalen, finns rester efter en äldre stenbyggnad, antagligen uppförd av Ivar Axelsson Tott, men även väster om kastalen finns en äldre och senare ombyggd stenbyggnad. Båda har varit uppförda i tegel och gråsten, men murningen skiljer sig åt något. I den södra byggnaden är gråstenarna mer omsorgsfullt lagda och fogarna skolade med småflisor. Liknade murverk återfinns på flera av Gustav Vasas byggnader, tex Kronoberg.⁴⁸ Ett annat argument för att den södra byggnaden är yngre än medeltidsborgen, är att en av de gamla skyttenischerna som ingick i herr Totts ringmur har byggts om till ett privet. Detta skedde i samband med att den södra stenbyggnaden uppfördes. I botten av denna återfanns vid utgrävningen, som tidigare nämnts en kalkstensplatta med de Tottska och Bondiska vapensköldarna. Det är lite svårt att tro att herr Ivar placerade sin och sin hustrus vapensköld på toaletten. Även ytterligare två av de gamla skyttenischerna har byggts in i stenhuset. De båda stenhusen har enligt Erik B Lundberg haft två bostadsvåningar ovanför en bottenvåning av enklare karaktär. Det östra huset har dessutom haft en källare eller förrådslokal till hälften nedsänkt i marken.⁴⁹ Vid uppförandet av den södra längan och restaureringen av den östra revs kastalens översta delar och byggdes in i husen. Det södra huset var antagligen resultatet av Gustav Vasas uppmaning till slottsfogden Nils Olsson om att bygga ett mak till hans behov, se ovan.

2.3.2 Västra längan

Om man följer stegeborgsräkenskaperna från Gustav Vasas tid, vilket Erik B Lundberg har gjort, kan man tydligt följa slottets byggnationer. Äldst av husen som uppfördes förutom den lilla tillbyggnaden utmed den södra muren är huset längs den västra muren, norr om rundtornet. 1546 fick enligt räkenskaperna bland annat, Simon snickare betalt för att han panelat ”*thett Lille konungsmack nest porten wnder taket omkringh och gjort kistebencker ther till...*”⁵⁰ även en murmästare fick lön för att ha murat skorstenar, samma år köptes det även in brädor för panel till två kungsmak och ”*trossning på portstuffun*”.⁵¹ Av detta har Lundberg tolkat att två kungsmak inreddes under 1546 och att det lilla låg nest porten. Denna beskrivning ger enligt arkeologen svar på vart detta hus upprestes, nämligen åt väster där även en ny port i ringmuren togs upp. Det finns visserligen en port även i den norra och östra ringmuren, men den i norra skulle några år senare sättas igen och vid den östra uppfördes 1554 ett trapphus.

Det framgår inte bara av arkivalierna att ett hus uppfördes längs den västra muren. Det har även framkommit utav den arkeologiska utgrävningen.⁵² När Erik B Lundberg sammanställer källorna med utgrävningsresultatet kommer han fram till att huset bestod av två våningar, en bottenvåning, med ekonomilokaler, portstugan och ett smalt mindre rum invid porteten som eventuellt används som krutkammare eller fångrum. På andra våningen var kungens bostad belägen med ett mindre rum och en större sal. Det fanns ingen förbindelse mellan kungens våning och rundtornets andra våning. Hur man tog sig upp till kungsvåningen skriver Erik ingenting om, det nämns ingenting om några inbyggda trappor i byggnadens murar. Kanske fanns det en trätrappa på utsidan av stenhuset, kanske samma trätrappa som även ledde till rundtornet och den gamla skyttegången.

2.3.3 Norra längan

Efter 1546 saknas räkenskaper för ett par år, men 1549 är bygget i full gång igen. Antagligen utfördes arbeten även under åren däremellan, men de finns inte bevarade i några arkivalier. 1549 utförs

---

48 Erik B Lundberg, 1964, s135.

49 Ibidem, s137.

50 Ibidem, s138.

51 Ibidem.

52 Ibidem, s101.

murningsarbetet på ”*enn huelffid källare och tu mack ther offvan opå*”.⁵³ Just det att den nya murningen sker ovanpå en välvd källare gör det möjligt att bestämma var denna byggnad var placerad. Enligt den arkeologiska utgrävningarna finns det nämligen på Stegeborg bara tre välvda källare. Två av dessa ligger under den södra längan, som uppfördes av Johan III och en under den norra. Alltså uppfördes nya murningen längs den norra ringmuren. Idag återstår av denna byggnad källaren, en bottenvåning och rester efter en andra våning. Bottenvåningen har varit indelad i tre rum, var av två mindre med ett större emellan sig. Andra våningen har antagligen haft samma rumsindelning och nåddes via två spiraltrappor av tegel, en i sydvästra muren mot borggården och en i sydöstra. När denna byggnad restes murades den gamla porten i norra muren igen, även de djupa nischerna i nordöstra hörnet av ringmuren murades igen. Enligt Erik B Lundberg förhöjdes även ringmuren något och skyttegången murades igen. Detta visar de arkeologiska utgrävningarna. Vidare nämner han att byggnadslängorna borde ha blivit utrustade med en skyttevåning, men var denna skyttevåning skulle ha befunnit sig skriver han inget mer om. De finns inte heller med på någon av de skisser över rumsindelningarna i slottet som han presenterar.

Om huset längs den södra muren var avsett för kungen, var antagligen detta hus avsett för drottningen, med tre rum i samma plan som kungsmaken. Det är Erik B Lundbergs teori och disponeringen av rummen blir då den samma som kungsvåningarna i Stockholms gamla slott, Gripsholm slott, samt Kalmar slott. Även här ligger nämligen kungens och drottningens våningar vägg i vägg med skilda ingångar, även om de kunde nås via innerdörrar, i alla fall på Gripsholm och Kalmar slott.⁵⁴ Om det fanns någon dörr mellan kungens och drottningen våning på Stegeborg under Gustav Vasas tid lämnar Erik B Lundberg obesvarat.

2.3.4 Utbyggnad av östra längan

Sedan den norra längan hade uppförts påbörjades en ombyggnad och modernisering av den östra. De äldre stenhusen revs delvis och byggdes ut, samtidigt som kastalen, vars höjd redan tidigare hade reducerats, sänktes ytterligare. Efter rivningen återstod av tornet ca 2 och en halv våning, dvs ungefär lika mycket som idag.⁵⁵ Utifrån räkenskaperna från åren 1550-1554, senare källor från Johan III:s ombyggnad, samt de arkeologiska utgrävningarna får Erik B Lundberg fram en trovärdig beskrivning av hur huset disponerats. Underst låg en källarvåning, till hälften nedsänkt i marken, ovanpå denna låg bottenvåningen eller borgstugevåningen som han kallar den. Huset hade ytterligare två våningar, den första innefattade en stor sal kallad jungfrukammaren och ovan på denna låg en sal benämnd kungssalen. Innanför kungssalen låg två kamrar, varav den östra låg på den översta våningen i den gamla kastalen och kallades kungskammaren och den andra kallad drottningkammaren låg i det äldsta partiet av södra längan. Drottningkammaren låg i förbindelse med den andra våningen via en vindeltrappa uppbruten i den gamla ringmuren. Om den andra våningen med jungfrusalen hade några inre rum skriver Erik B Lundberg ingenting om, men enligt en planlösning över Gustav Vasas byggen, som han själv gjort, fanns det två rum innanför borgstuguvåningen på byggnadens bottenplan.⁵⁶ Det finns dock en annan planritning gjord av Erik B Lundberg⁵⁷, denna över andra våningen, visar hur slottet såg ut på hertig Johan Adolfs tid, alltså från slottets sista år i slutet av 1600-talet. På denna ritning finns det två rum innanför jungfrukammaren med samma planlösning som den nedersta våningen från Gustav Vasa byggen. Det troliga är därför alla våningarna har haft likadana planlösningar och att de två kamrarna fanns även under Gustav Vasas tid.

---

53 Erik B Lundberg, 1964, s140.

54 Ibidem, s147-150.

55 Ibidem, s141.

56 Ibidem, s139.

57 Ibidem, s32.

Vid upprustningen av östra längan uppfördes även en fyrsidig trappa vid byggnadens norra gavelvägg. Denna trappa är enligt arkeologen ett av de tidigaste proven denna trapptyp (som han benämner renässanstrappor) i Sverige. Enligt arkivalierna uppfördes den 1554. Likande trappor som finns på Kalmar slott byggdes först 1555 och 1556. Enligt Erik B Lundberg vittnar renässanstrapporna (det skulle även byggas en till i anslutning till rundtornet, se nedan), på Stegeborg om ett särskilt intresse från kungens sida för slottets ombyggnad⁵⁸.

2.3.5 Broarna.

Erik B Lundberg skriver vidare att enligt räkenskaperna för år 1555 besökte Gustav Vasa Stegeborg tillsammans med sitt hov på 288 personer. Samma år har 24.000 tegelstenar gått åt till murning på slottet, men det är inte preciserat var. Även timmermän ska ha utfört arbete det året, men enligt arkeologen ska detta arbete framför allt ha lagts på uppförandet av ett stort stall och på slottets broar. Här skriver Erik B Lundberg broar för första gången, i plural. Tidigare har nämnts en bro till den södra stranden och det har även påtalats att det sattes pålar i det södra sundet. Han skriver heller ingenting mer om broarna förutom i ett tidigare kapitel, där han diskuterar Suecia Antiquas kopparstick över Stegeborg (från början av 1700-talet) och som visar två broar, en åt norr och en åt söder, se *figur 4* och *5*, båda försedda med vindbryggor⁵⁹. Det finns även en karta ritad av lantmätaren Jean de Rogier från 1660 se *figur 6*, som också visar att borgen hade två broar. Dessa avbildningar är dock betydligt yngre än Gustav Vasa och är inget bevis för att det var han som uppförde båda broarna. Eftersom Erik B Lundberg inte ger någon mer beskrivning om när broarna restes och av vem, är det svårt att fastställa om det verkligen var två broar redan på 1550-talet, men det känns naturligt att tolka hans text som att Vasa var upphovsman för den yngre norra bron och även upprustare av den södra. Gösta Lundberg nämner bara en bro i sin bok och det är den södra. Han bok slutar dock vid 1520-talet och Gustav Vasas maktövertagande.

Marinarkeologen Anders Högmer ger inte heller någon klarare bild om när broarna restes första gången. Enligt de marinarkeologiska undersökningarna som han har medverkat i kring holmen har funnits pålar redan från 700-talet och framåt. Det troliga är dock att dessa pålar inte var NÅGON BRO, UTAN EN DEL AV DET SPÄRRSYSTEM SOM TIDIGARE NÄMNTS. Vid dessa undersökningar har dykarna också HITTAT TRE PÅLAR DATERADE 1549 ELLER OMEDELBART DÄREFTER, I DET SÖDRA SUNDET⁶⁰. Det stämmer med de arkivaliska källorna som Erik B Lundberg undersökt, enligt räkenskaperna för år 1551 användes 358 stockar till ”att påla kring om slottet”. Det säger dock ingenting om några broar.

2.3.6 Övriga byggnader och branden i västra längan.

I slutet av 1550-talet drabbades Stegeborg av en eldsvåda, denna har härjat i den västra länga där kungens kammare och sal var belägen. Detta är något som bekräftas både i de arkivaliska källorna och i den arkeologiska utgrävningen. I den kvarvarande bottenvåningen på södra längan finns tydliga brandspår på väggarna mellan södra gaveln och norra ringmuren, även rundtornets norra vägg är brandskadad.⁶¹ Enligt en skrivelse erhåller Gustav Vasa från Ragnvald Svensson, underfogde på Stegeborg 50 ungerska gulden, som ersättning för den skada ”som för hans oachtsamhet skedd egennem våld”⁶² på Stegeborg. Enligt

---

58 Erik B Lundberg, 1964, s150.

59 Ibidem 21-23.

60 Anders Högmer, Maj 2000

61 Erik B Lundberg, 1964, s144

62 Ibidem

Erik B Lundberg var detta en betydande summa och motsvarade 500 dagsverken, vilket borde tala för att det var en ganska omfattande eldsvåda.

Efter eldsvådan reparerades dock den västra längan och byggdes då på med ytterligare en våning, så att byggnaden nu fick tre våningar. Den översta våningen verkar ha haft samma planlösning som den andra med en stor sal och en mindre kammare i det nordvästra hörnet. I samband med dessa arbetet lät man också bygga en fyrsidig renässanstrappa, kallad fatburstrappan, som till sin utformning påminner om den vid östra längan, även om den är något mindre. Denna trappa ligger i direkt anslutning till västra längan och leder upp till andra och tredje våningen på densamma. Förutom stenbyggnaderna på borggården uppfördes under 1540 och 50-talen även trähus för olika ändamål, en del placerades på borggården och en del ute på holmen vid strandkanten, men dessa hus ger Erik B Lundberg inte någon djupare beskrivning av. Han skriver också att det lades ned arbete på slottet yttre försvarsanordningar, bland annat pålades det i sunden runt slottet 1551, och han redovisar en lista över slottets arkliet år 1544, men inte heller här ges någon mer beskrivning vilket konkret arbete som utfördes i försvarssynpunkt. Förutom kanske det enda arbetet som utfördes på det gamla rundtornet under Vastiden. Där öppnades en dörr i tornets bottenvåning och att en kanonglugg bröts upp i muren för att försvara den nya porten åt väster.⁶³

2.3.7 Syftet med Vasas modernisering

Som nyutnämnd konung i det nygamla riket Sverige behövde självklart Gustav Vasa hävda sin suveränitet och visa att han var en kung som tänkte stanna på sin post. Ett tydligt sätt att göra det var att rusta och strukturera upp landets försvar genom att resa fästningar och borgar, som kunde konkurrera med andra rikens fästningar. Slotten behövde vara imponerande inte bara ur försvarssynpunkt, utan även komfortabla och representativa för ett stormaktshov. Detta ägnade Gustav en stor del av sin tid. Som redan nämnts var det han som låg bakom uppförandet av Gripsholm, Vadstena och Uppsala slott, samtidigt som han lät bygga ut och renovera många av de gamla medeltidsborgarna i Sverige. Kung Vasa hade dock regerat i över 20 år innan han fick upp ögonen för herr Totts gamla medeltidsbefästning. Den händelse som gjorde att hans intresse för Stegeborg vaknade var enligt både Erik B Lundberg och Olof Lönnqvist dackefejden 1542-43. Den småländska upprorsmakaren Nils Dacke intog på sin färd norrut Kronobergs fästning och Stegeborg var nära att följa dess öde. Dacke anföll Stegeborg över isen på senvintern 1543 med ett tusental man. Anfallet misslyckades då hans närmaste man gick över på kungens sida.⁶⁴ Enligt Johan Delténs källor var detta det sista anfallet riktat direkt mot Stegeborg någonsin.

Från september till oktober i nästan två månader, befann sig Gustav Vasa på Stegeborg under stridigheterna och fick då alltså upp ögonen för slottet. Han vistades där även året därpå. Enligt Olof Lönnqvist⁶⁵ trivdes Gustav Vasa mycket bra på slottet med dess vackra utsikt, men han verkar ha varit mindre nöjd med komforten. Kanske var det därför, som hans första rustningar gick till att inreda bekväma kammare åt sig själv och drottningen, snarare än att rusta borgen militärt. Erik B Lundberg nämner visserligen en skyttegång, och redovisar inventarierna på arkliet för år 1544, men det känns ändå som om den stora delen av moderniseringen var av representativa eller privata själ snarare än ur försvarssynpunkt. Kanske ansåg han att borgen med dess läge och som faktiskt aldrig blev intagen under dackefejden, redan hade relativt bra försvarsanordningar. I alla fall tillräckliga för dess främsta militära syfte, som fortfarande var att skydda och försvara handelstanden Söderköping.

⁶³ Erik B Lundberg, 1964, s146.

⁶⁴ Johan Deltén, 2000, 3.1 Stegeborg

⁶⁵ Olof Lönnqvist, 1984, s13.

2.4 Renässansslottet

Det finns inte några uppgifter om byggnadsarbeten på Stegeborg under Erik XIV:s regeringstid. Slottet var ju då mer eller mindre nyrenoverat och kung Erik verkar inte ha varit direkt intresserad av vare sig borgen eller dess omnejd. Han verkar inte ha spenderat någon större tid på borgen och nämns knappt i de texter som finns över borgens historia. Det gör däremot hans halvbror Johan III, som av flera källor sägs vara född på slottet. Kanske var det därför han lade ner nästa tjugo år och stora summor pengar på att förändra slottet från nygammal medeltidsborg till ståtligt renässansslott. Nu var det dock inte bara Stegeborg som Johan III ägnade sin uppmärksamhet. Han lär en gång ha sagt ”*Bygga är vår största lust*”. Om han verkligen sade det eller inte spelar inte så stor roll, det ger i alla fall en bra bild över kungens favoritsysselsättning. Han intresserade sig för arkitektur redan som hertig och egenmäktig storfurste över Finland genom att bygga om Åbo Slott efter italienska förebilder. Andra slott som förändrades och moderniserades under Johan III:s ledning var Västerås slott, Gävle slott, Borgholms slott och Linköpings hus, han byggde även om många kyrkor och klosterbyggnader, bland andra Skällviks kyrka söder om Stegeborg.

Efter Johans III:s modernisering av slottet utfördes inga större arkitektoniska förändringar på Stegeborg. I *Suecia antiqua* återfinns två kopparstick över slottet, *figur 4* och *5*. Dessa är utförda runt sekelskiftet 1600-1700. Det betyder att de gjordes över hundra år efter kung Johan III:s död, men borde ändå ge en relativt bra bild över hur slottet såg ut när hans byggnationer på Stegeborg avslutades i början av 1590-talet. Det betraktaren av kopparsticken bör ha i åtanke är dock att konstnärerna antagligen strävade efter att försköna slottet och vissa överdrifter gjordes. Framför allt på gäller detta *figur 4*, bland annat låg inte slottet så nära vattenytan, fönstren på slottets andra våning var inte så stora eller så många som de avbildas och rundtornets våningsantal var fyra inte sex. Även om *figur 5* bättre stämmer överens med verkligheten har den också vissa fel. Kopparsticket visar slottets södra länga, denna länga hade inte några gavelutsmyckningar. Det fanns däremot två på västra och två på östra länga. Dessa försköningar eller snarare slottets riktiga utseende kommer att diskuteras i följande kapitel, där Johan III:s renässansslott presenteras utifrån Erik B Lundbergs forskning. Hans källor har som tidigare i första hand varit, hans egen arkeologiska utgrävning, slottets räkenskaper från Kammararkivets Landskapshandlingar, samt brevväxlingar mellan Johan III och slottets olika fogdar och hövitsmän under åren 1568-1592.⁶⁶ Erik B Lundberg ger en detaljerad beskrivning över slottsbygget, både vad gäller planlösning och inredningsdetaljer. Här nedan följer av utrymmessjäl endast en förkortad beskrivning av exteriören med vissa utmärkande detaljer. Den som är intresserad hänvisas till Lundbergs bok *Stegeborgs slott*.

---

66 Victor Granlund, 1875 s52-65.

Figur 4. Stegeborgs slott från nordväst. Kopparstick från *Suecia antiqua* utförd av Johannes van den Aveleen 1706. Källa: Kungliga biblioteket.

Figur 5. Stegeborgs slott från sydöst. Kopparstick från *Suecia antiqua* utförd av Willem Svidde. Källa: Kungliga biblioteket.

2.4.1 Renässanslottets utformning

Johan III inspirerades av italienska renässansbyggnader, han ville skapa ytor och ljus i de gamla medeltidsbyggnaderna. Det gjorde han bland annat genom att höja tak och förstora befintliga fönstergluggar eller bryta upp helt nya. Han tyckte inte om välvda fönster utan de skulle vara rätvinkliga och kvadratiska. Detta är en stil som märks i de flesta av hans byggen, så även på Stegeborg. Där förändrade

han den gamla borgen rent planmässigt genom att uppresa sammanhängande byggnader innanför den gamla ringmurens sidor. De träbyggnader som varit placerade på borggården flyttades ut till slottsholmen och de stenhus som hans far Gustav Vasa låtit bygga höjdes så att de alla blev tre våningar och även själva takhöjden i de befintliga våningarna höjdes. Dessa höjda stenhus byggdes sedan ihop med Kung Johans nybyggnationer, så att det var möjligt att ta sig runt hela slottsbyggnaden utan att behöva gå ut på borggården.

Den västra porten, slottets huvudentré breddades och täcktes med ett tunnvalv av tegel, 5 m högt och 3.6 m brett. Själva porten täcktes med en dörr av ek och en bomränna bröts upp i ringmuren söder om porten.⁶⁷ På väggen ovanför porten placerades en stentavla av kalksten. I arkivalierna står det ingenting om tavlans motiv, men på ett gammalt militärboställe i Kuddby återfanns på 1950-talet en kalkstentavla huggen i tre stycken, som avbildar Vasaättens riksvapen hållet av två stående lejon. Tavlan mäter 2,3x0.85 m och arbetet är av hög klass.⁶⁸ Numera finns tavln bevarad på Historiska museet i Stockholm. Både Erik B Lundberg och Olof Lönnqvist anser att denna stentavla är just den kalkstenstavla som ursprungligen satt över Stegeborgs port.

Höjden på slottet borde ha varit ca 15 m upp till taklisten. Taket var täkt av tegel hade även det en anseende höjd vilket gav slottet en höjd på omkring 20 m till tanknocken. Rundtornet stack upp över takåsen och hade en höjd på närmare 30 meter. Våningarna hade något varierande höjd. Den nedersta, som framförallt bestod av kök och förrådslokaler var lägst och saknade helt fönster ut åt sjösidorna. Mot borggården fanns det 14 mindre fönster, med en medelstorlek på 1.8 x 1.3 m. Fönstren i andra våningen, som till stor del bestod av bostadsrum för gäster och barnkammare, var något större 2,1x1.5 m, även takhöjden var här något högre omkring 3.5 - 4 m. På andra våningen fanns det fönster inte bara in mot gården utan också utåt sjösidorna. Utåt till var de 19 till antalet, med 8 stycken åt västra stranden, men bara två åt den östra. Inåt borggården var fördelningen jämnare med totalt 27 fönster. Tredje och översta våningen var representationsvåningen, här fanns kungen och drottningen gemak och mottagningsrum, här fanns också den stora rikssalen. Höjden har varit över 6.5 meter och fönstren stora (3.6 x 2.1 m) och jämnt fördelade, 26 stycken in mot borggården och 36 stycken ut mot sjösidorna.⁶⁹ Hela slottsbyggnaden vitmenades både mot borggården och sjösidan, för att kontrastera mot dessa målades fönsterkarmarna av trä röda.

2.4.2 Rundtornet

Det av gamla rundtornet som utgjort försvarsläggning under Gustav Vasa och även tidigare förhöjdes år 1579 med ytterligare två våningar och fick då den höjd (ca 30m) och det utseende som det har än idag, om man bortser från tankkupolen av trä som var försedd med stång och knopp⁷⁰. Detta tak har under tidens gång förstörts och är idag ersatt av ett betydligt enklare konformat koppertak. Till de nya våningarna murades en trappa av tegel. Enligt Erik B Lundberg var syftet med höjningen av rundtornet både av estetiska och militära skäl. På fastlandet norr om slottet finns höga bergspartier varifrån fiender med slungor och kanoner skulle kunna beskjuta slottet. Mot dessa angrepp var det dock fullt möjligt att försvara sig från tornets översta våningar. Även på Johan Kasimirs tid på slottet, (omkring 1650), fanns det överst i rundtornet en falkonet och nederst en falkonet och en nickhake. Då användes dock dessa kanoner antagligen mest för hedersbetygelser och salut.⁷¹

67 Erik B Lundberg, 1964, s157.

68 Ibidem, s169.

69 Dessa siffror är en sammanställning och omräkning av Erik B Lundbergs måttbeskrivningar, de flesta angivna i aln utifrån räkenskapernas källor. Antalet fönster har beräknats utifrån hans planritningar över slottets olika våningar.

70 Erik B Lundberg, 1964, s159.

71 Ibidem.

Första våningen i rundtornet användes som vinkällare och försågs med nytt lås och dörrjärn 1582 enligt Erik B Lundbergs källor. I övrigt förändrades ej tornets första våning. Rundtornets andra våning stod sedan tidigare i anslutning till slottets tredje, via den av Gustav Vasa uppförda fatburstrappan (se 2.3.6), men då Johan III lät bygga ut slottet öppnade han ytterligare en dörr från tornets andra våning till den nya byggnaden söder om rundtornet och som på tredje våningen inhyste drottningens gemak. Han lät också förstora de tre befintliga fönstren i rundtornets andra våning, de blev nu 2x1.2 m och gav en vacker utsikt över Slätbaken och dess omnejd. I tredje våningen fick tornet tre rundbågade gluggar ca 80 cm höga, denna våning nåddes via en dörr från vindsvåningen på själva slottsbyggnaden. Fjärde våningen fick fem fönstergluggar av likande utformning som den tredje. Både tredje och fjärde våningen i tornet nåddes också av en tegeltrappa som utgick från fatburstrappans översta våning. Denna restes samtidigt som tornet förhöjdes.

2.4.3 Kyrkan

I många av Johan III:s byggen lät han uppresa en kyrka, så också på Stegeborg. Kyrkan placerades i nordöstra hörnets tredje våning. Den var något överdimensionerad, 31 m lång och nästan 10 m bred var kyrksalen slottets allra största rum. Kyrkan försågs med 9 fönster och ett välvt tak antagligen utsmyckat med formtegel. Dimensionerna på fönstren anges inte av Erik B Lundberg, men antagligen hade de samma storlek som tredje våningens övriga fönster på runt 3.6 x 2.1 m. På västra delen av kyrktaket anlades ett kyrktorn eller snarare en takryttare som försågs med en förgylld flöjel.⁷²

2.4.4 Trumpetargången och kungens altan

Mellan norra längans byggnad och den stora renässanstrappan som gick upp till stora rikssalen i södra hörnet av östra längan var bara borggård eller eventuellt någon äldre träbyggnad före Johan III:s modernisering. Trappan var betydligt smalare än salsbyggnaden och mellan den och norra byggnaden lät Johan III resa en smal byggnad i tre våningar, med samma bredd som trapphuset. Huset innehöll ett kök i bottenplan, en kammare på andra våningen, och en kyrkkammare med direkt anslutning till kyrkan i den tredje. I indragningen som skapades mellan rikssalen och kyrkan lät han senare anlägga en pelararkad. Denna brukar benämnas trumpetargången, ett namn som angavs vid en inventering av slottet utförd av kammarkollegiet 1707. Syftet med denna arkadgång var att skapa en direkt förbindelse mellan rikssalen och kyrkan och samtidigt skapa (för att använda Erik B Lundbergs egna ord) en fläkt av kontinental renässansarkitektur på den annars ganska släta gårdsexteriören.⁷³ Trumpetargången vilade på tre pelare av tegel och försågs med balustrad och lister av huggen kalksten. Gången var välvd och golvet belagt med kalkstensplattor. I väggen innanför gången fanns fyra fönster och nedanför dessa lär det ha funnits bänkar att sitta på. Pelargången utsmyckades också med två huggna stentavlor, den ena med riksvapnet och Johan III:s initialer och den andra hans valspråk *Deus Protector Noster*. Dessa tavlor finns inte bevarade, men omnämns i en resebeskrivning från 1660 av den dansk-svenske läkaren Gerhard Stalhoff, som under en tid var anställd på slottet.⁷⁴

I sydöstra hörnets tredje våning, alltså i direkt anslutning till rikssalen låg Gustav Vasas äldsta kungskammare. Kammaren förminskades något när Johan III lät bygga ut rikssalen, men benämningen kungskammaren levde kvar. Detta rum försågs med en altan och den främsta anledningen till detta var att Johan III ville raka upp den gamla ringmuren vars södra länga var något sned. Den gamla kastalen låg nämligen betydligt längre in än södra längans västra hörn. Det hade gått åt väldiga mängder tegel och krävt

⁷² Ibidem, s162.

⁷³ Erik B Lundberg, 1964, s163.

⁷⁴ Ibidem, s 36.

mycket arbete för att fylla upp detta tomrum och lösningen blev att skapa två arkadbågar ovanför varandra i sydöstra hörnet⁷⁵. I den översta bågen placerades altanen till kungskammaren vilken försågs med en balustrad av samma form som den på trumpetargången. På Sueciasticket, *figur 4*, får man en bild av hur altanen kan ha sett ut, man får dock tänka bort gaveln som i själva verket var vänd åt öster, se nedan. Utsikten från altanen måste ha varit magnifik och altanen och arkadbågarna gav också liv till den annars släta södra ytterväggen.

2.4.5 Gavlarna och urverket

Utöver kungskammarens altan, kyrkans takryttare och rundtornet var Stegborgs slott ganska enformigt med sina vitmenade väggar och rödmålade fönsterkarmar helt utan besmyckning, i alla fall sett utifrån. För att bryta entonigheten och ge liv åt slottet, restes fyra gavlar, två längs den östra längan och två längs den västra. Hur dessa såg ut vet vi inte idag, men man får en ide om dess utförande genom att betrakta Sveciasticken, *figur 4* och *5*, (i *figur 4* är visserligen gaveln felvänd, men de ger ändå en bra bild). Enligt räkenskaperna murades gavlarna i tegel, men det troliga är att de smyckades med huggsten. De försågs också med stänger och flöjlar vilka avslutades med en järnskodd knopp.⁷⁶

På den nordvästra gaveln som utgjorde vägg åt kyrkvinden placerades ett urtavla. Denna klocka styrdes av ett urverk inne på kyrkvinden som också styrde en klocka inne i kyrkan. Dessa klockors urtavlor målades och förgylldes av Jöns och Bertil målare och får man tolka åtgången av färg bör de enligt Erik B Lundberg ha varit praktfulla. Urverket borde ha stått färdigt 1590, då den omnämns i räkenskaperna och 1606 betalas enligt samma källa en Sigfrid Stefensson för att hålla ”*segerverket vid mak*”. Tiden för urverket var dock uträknad, enligt ett inventarieprotokoll i Stegeborgssamlingen i riksarkivet låg 1651 en av visarna till urverket i kyrkan och vid den tidigare nämnda inventering av kammarkollegiet på 1700-talet, återstod endast kammaren på kyrkvinden urverket var då borta⁷⁷.

2.4.6 Johan III:s Stegeborg

Stegeborg var ett av de gamla landsortsslott som Johan III fattat tycke för och därför ägnade nästan 20 år att försköna ännu mer. Som byggnadsmästare för större delen av bygget stod den flamländske skulptören och arkitekten Hans Flemming. Samme man var också ansvarig över kungens byggen på Linköpings hus och Vadstena slott. Under sig hade byggmästaren omkring 20 talet fastanställda hantverkare, som i regel kom ifrån Söderköping eller närliggande socknar. Utöver de fastanställda arbetade även dagsverkare från de underlydande slottslänen dvs bönder och skärgårdsfolk med olika sysslor på bygget. Dessa sysslor eller arbeten anpassades efter personernas olika förmågor och egenskaper. På sommaren 1585 besökte Kungen slottet på sin bröllopsresa med sin nya unga drottning Gunnila Bielke och det året var arbetet högsta prio för att i iordningställa övervåningen och framförallt kyrksalen. Det året lades enligt räkenskaperna 1474 dagsverken för träarbeten, 1376,5 på kyrksalen och slottets eget tegelbruk drog 2010 dagsverken. Det totala antalet skattedagsverken som stegeborgsförvaltningen hade under 1580-talet låg runt 7000-8000.⁷⁸ Övriga dagsverkare arbetade framförallt på slottets ägor vid sådd och skördetid. Förutom de fast anställda hantverkarna och de olika dagsverkarna hade slottet självklart också en fast personal som tog hand om slottets övriga göranden, dessa var bland annat bagare, kokerskor, kammartjänare, båtsmän, fiskare, stallmästare och drängar. Dessa fast anställda varierade i antal, från år till år, men låg omkring 100 personer i medeltal under Johan III tid och även senare under pfalzgrevetiden.

⁷⁵ Ibidem, s171.

⁷⁶ Ibidem, 172.

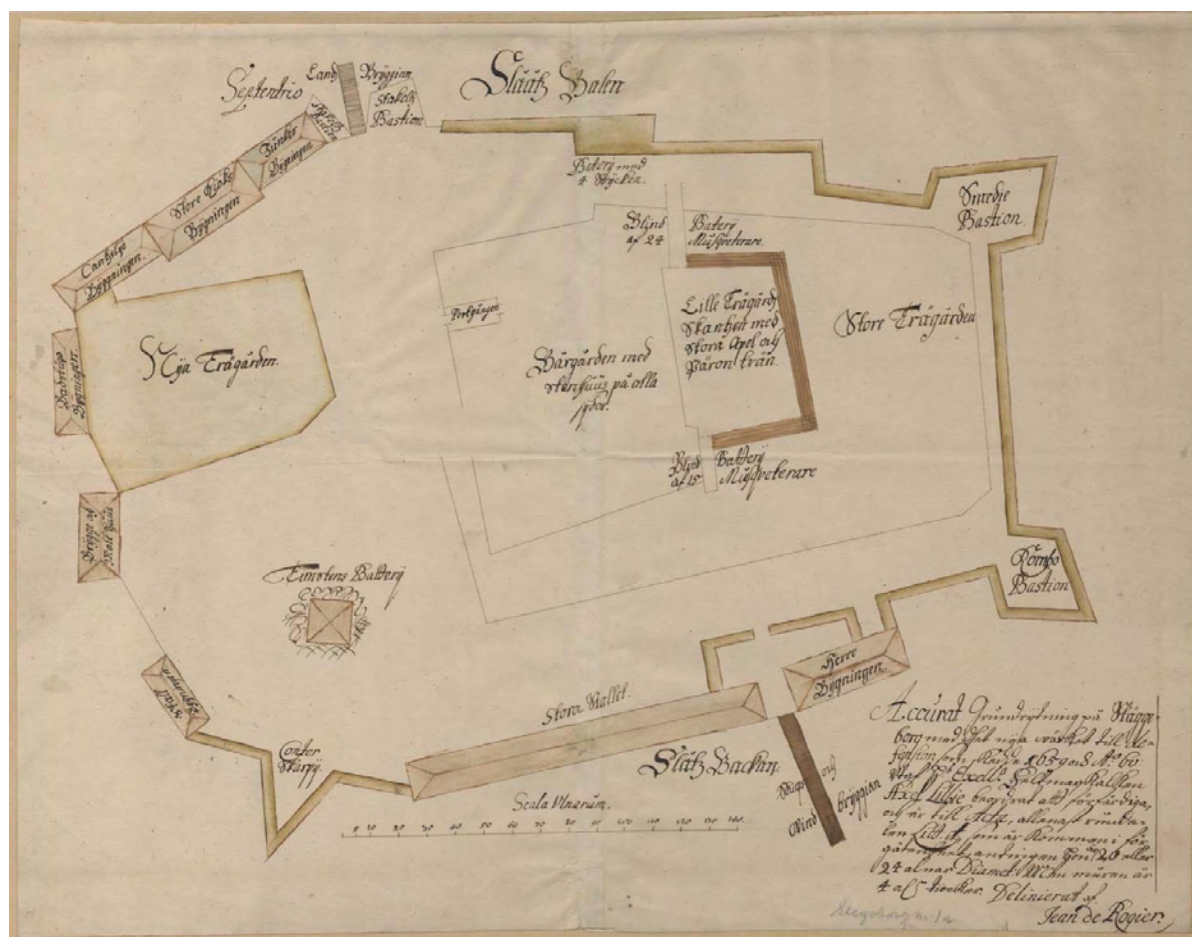
⁷⁷ Erik B Lundberg, 1964, s184.

⁷⁸ Björn Helmfrid,1995, s119.

Detta skriver Björn Helmfrid om i sin artikel *Stegeborg - Administrativt centrum i Östergötlands skärgård*, från 1995.

2.4.7 Slottsholmen

Utanför själva slottet låg på holmen trädgårdar och i en krans kring holmen ett flertal större och mindre trähus. Av dessa var några nyuppförda och andra hade flyttas från borggården. Erik B Lundberg nämner bara dessa byggnader väldigt kort i sin redogörelse för Stegeborgs byggnadshistoria och hänvisar då till den karta, *figur 6*, som lantmätaren Jean De Rogier lät uppföra vid mitten av 1600-talet. Originalen till dessa återfinns idag i Krigsarkivet i Stockholm. Enligt Erik B Lundberg ger de en representativ bild av hur holmen såg ut redan under Johan III:s. Detta motiverar han med att efter Johan III:s byggnadsavslut omkring 1590 sker inge större förändringar på slottet eller på slottsholmen. Följer man räkenskaperna är det framför allt underhållningsarbeten som utförs. Dessa arbeten är dock inte av ringa storlek, med tanke på det för väder och vind utsatta läge där slottet är placerat, är det inte konstigt att räkenskaperna innehåller talrika uppgifter om reparationer av skorstenar, fönster och tak. Detta nämner inte bara Erik B Lundberg utan också Olof Lönnqvist och Björn Helmfrid.

Figur 6. Karta över Stegeborg uppförd av lantmätaren Jean De Rogier 1659-60. Skala ca 1:520. Källa: Krigsarkivet

Olof Lönnqvist ger en målande beskrivning över slottsholmens hus utifrån De Rogiers karta som får avsluta Johan III:s byggnadsbeskrivningar.

”Om vi börjar vår rundvandring vid norra brofästet och följer stranden motsols, träffar vi först på en mindre bastion till brons skydd och därtill Junkerbyggningen. Nästa hus är Stora köket, sedan följer Kanslibyggningen. På pålar ute i vattnet ses Badstugan Brygg och Mälthuset. Innanför på den uvarande ängen låg en av holmens tre trädgårdar, Nya trädgården.

Befästningen på berget intill kallades Timstens batteri. Kan ordet möjligen betyda att det en gång funnits en vårdkase på berget? Nedanför vid stranden ser man ett litet stall, därefter en s.k Konteresekarp – en spätsig befästningsmur – och så följer det märkliga långsträckt stallet, hela 77 m långt. Efter skepps- och bryggan med sina uppfällbara klaffar ligger vid södra brofästet Herrebyggningen. På östra änden av holmen finns två skansar, Kronobodsbastionen och Smedjebastionen, och mellan dem en av en pålkrans skyddad hamn. Smedjan låg alltså långt bort från slottet för brandfaran skull. På norra stranden följde, fortfanade enligt befästningskartan, ett batteri med 4 stycken och Stakesbastionen.

I östslutningen ned mot hamnen låg två trädgårdar, den övre beskrivs som 'Lilla trädgårdsskansen med stora Apel och Päronsträd'. Den var flankerad med Batterier för Musketerare.”⁷⁹

2.5 Det sista århundradet

Efter Johan III:s död, bara två år efter att han låtit avsluta ombyggnaden av Stegeborg, bodde han dotter Anna några år på slottet. Enligt flera källor var hon en självständig och intressant personlighet som bland annat låg bakom det berömda *Onsdagsbröllopet*. Ett verkligt drama som gav stoff åt Gustav III pjäs *Siri Brahe och Johan Johan Gyllenstjernen*. Anna lät i hemlighet viga sin, till en annan man bortlovade, hovdam Sigrid Brahe med den jämngamle Johan Gyllenstierna. Denna skandal utspelades en onsdag på sommaren 1595 och ledde till att prinsessan föll i onåd hos sin farbror Hertig Karl. Annas tid på slottet varade dock bara några år. Efter slaget vid Stångebro 1598, då Hertig Karl besegrade prinsessan Annas bror Kung Sigismund, lämnade hon Stegeborg, för att fly landet med sin bror till Polen. Efter prinsessan Anna följer några år av skiftande slottsförvaltning under Johan III:s son med Gunilla Bielke, Hertig Johan, men om den tiden är källorna sparsamma. År 1622 går slottet in i sina sista glansdagar under Pfalzgreve Johan Kasimir och senare hans son Adolf Johan. Nedan följer en kort beskrivning över deras tid på slottet utifrån framför allt Adam Lewenhaupt, Olof Lönnqvist och Björn Helmfrids artiklar. Kapitlet avslutas sedan med berättelsen om hur Stegeborg lämnades öde för att slutligen delvis rivs.

2.5.1 Slottets sista hertigar

Pfalzgreven Johan Kasimir erhöll Stegeborg med slottslän, som pant för den hemgift staten ej orkat eller haft råd betala i samband med hans giftermål med Gustav II Adolfs halvsyster Katarina. Denna upplåtelse av Stegeborg som pantlän innebar inga äganderättstransaktioner, vilket medförde att greven endast undantagsvis gjorde fastighetsaffärer inom häradet. 1651 ett år innan hans död erhöll han dock ärftlig besittningsrätt till slottet vilket öppnade upp affärsmöjligheterna för hans söner. Stegeborg var dock inget fattigt förvaltningslän under 1600-talet. Hammarkinds härad, vilket tillhörde förvaltningen, avkastade i kronouppbörder vid halvsekelskiftet 1650, 22 500 daler i silvermynt och av dessa tillföll runt 13100 Johan Kasimir i hans egenskap av godsherre och resten i hans egenskap av länsherre.⁸⁰ Enligt de tre olika källorna levde Johan Kasimir och han gemål ett lyckligt liv på slottet, de förvaltade sina inkomster,

⁷⁹ Olof Lönnqvist, 1984, s20.

⁸⁰ Björn Helmfrid, 1995, 121.

underhöll slottet väl och även om inge större arkitektoniska förändringar skedde brukar palzgrevens tre decennier räknas till slottets storhetstid.

Värre blev det efter grevens död. Hans äldsta son Karl Gustav, blivande kung Karl X Gustav innehade slottet genom arv endast två år innan han besteg den svenska tronen 1654 och då överlät slottet åt sin yngre bror Adolf Johan. Greve Johan som även han hade höga drömmar, följde först med sin bror kungen ut i det Polska kriget, där han vann ett visst anseende för mod och skicklighet, men skulle snart råka i tvist med övriga befäl, vilket även väckte missnöje hos kungen. Han skickades hem till Sverige och fick inte ens räknas till den svenska adeln, kungabroder eller ej. Enligt Olof Lönnqvist fanns det också en realpolitisk bakgrund till hans olycka. Ingen ville nämligen att han skulle pretendera på tronen och därför fördes han åt sidan i alla sammanhang.⁸¹

Han gifte sig med Elsa Elisabeth Brahe, som inte heller verkar ha varit någon direkt munter person, om man får tro de det som står om hennes liv i Stegborgs historikernas texter. Tillsammans levde de ett snålt och avhållsamt liv på slottet totalt främmande mot hur livet varit där under Adolf Johans uppväxt. Arvsrätten till slottet gjorde det dock möjligt för sonen att göra fastighets affärer i häradet och i brist på annan sysselsättning ägnade han sitt liv åt just godsförvaltningen. I sin maktställning av palzgreve roffade han åt sig mer och mer mark framförallt genom att skoningslöst ta över skattevrak (hemman som ej orkade bära sina skatter) och ödeshemman, som uppstått genom de krig och missväxten som rådde under 1670-talet.⁸² Detta fick han dock inte så mycket för, ty som följd av den missväxt som drabbade landet i kombination med de dyra krigen, vilka gjort att han kunde ta över marken, förlorade han Stegeborg under den stora reduktionen. Enligt alla tre författarna blev han med åren en bitter och svår person som ingen kunde föredra. Inte ens hans egna barn vilka enligt dramatiska berättelser flydde från slottet genom att fira sig ner från rundtoret.⁸³ Adolf Johan avled ensam och övergiven 1698 och då återgick slottet helt till Kronan.

2.5.2 Beslut om rivning

Stegeborg blev återigen en tillsvidare-förläning och lades efter Adolf Johans död under länsstyrelsen i Norrköpings förvaltning. Under 1600-talets andra hälft hade Sverige mer och mer gått från natura- till, i huvudsak penninghushållning, detta gjorde enligt Björn Helmfrid slottsförvaltningarna överflödiga. Att kungahusens hovliv uttunnats och statsförvaltningen centraliserats bidrog också till att hovet inte längre hade behov av en massa olika slott utspridda i riket. De gamla befästa stenslotten lämnades därhän i brist på pengar och underhåll och för ett slott med så utsatt läge som Stegeborg skedde förfallet fort.

På 1690-talet inspekterades slottet och enligt stadsmurmästaren i Norrköping, Christoffer Andersson, var slottet då i så dåligt skick att det krävdes en orealistisk summa pengar för att iståndsätta det. 1707 synades slottet ännu en gång då av Kammarkollegiet och året därpå auktionerades de omkringliggande trähusen som kantade slottsholmen ut. Själva stenslottet lämnades dock orört ytterligare ett par decennier. Den 5 augusti 1731 var landshövdingen och representanter för Norrköpings stad vid slottet och då beslutades att sten skulle tas därifrån till förmån för byggen inne i staden som hade blivit hårt ansatt under ryssarnas anfall 1719. Landshövdingen förordnades dock att *"...det stora Rundelstornet skulle upplagas och täckias och således blifva ståendes till ett monument af detta uhrålldriga stegeborgs slätt som i Svänksa Historierne är så namnkunnogt vordet..."*⁸⁴ Härmed avslutas Stegeborgs byggnads historia och således dess historia. De protokoll som uppfördes vid de olika inspektionerna och där slottet har gått

81 Olof Lönnqvist 1984, 18.

82 Björn Helmfrid, 1995, 122.

83 Olof Lönnqvist 1984, 18.

84 Handlingar rörande stegeborgs slott 1688-1768, Vadstena landsarkiv, citerat efter Erik B Lundberg, 1964, s16

igenom från rum till rum har dock varit av oskattbart värde för de framför allt Erik B Lundberg och Olof Lönnqvist, i Lundbergs arkeologiska och byggnadshistoriska avhandling och som grund för den modell av Stegeborg som Lönnqvist utförts och som går att beskåda på S:t Ragnhilds gille i Söderköping.

3 SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Vid min läsning av de olika forskarna och författarna har jag fått uppfattningen att de i stora drag är överens om Stegeborgs byggnadshistoria. En anledning till att det är så, kan vara att de flesta i sina texter utgår ifrån och refererar till Erik B Lundbergs framställning. Den är skriven sakligt och rakt på utan inslag av personliga antaganden. Alla fakta han presenterar hänvisas till arkivaliska källor eller den arkeologiska utgrävningen och slutsatser dras bara där de arkivaliska källorna sammanfaller med de arkeologiska. Det känns som om han inte kan ge säkra svar eller bevis för en tes utelämnar han den. Det gör hans bok trovärdig och utan djupare kunskap inom arkitektur eller byggnadshistoria är det svårt eller nästan omöjligt att säga emot honom.

På samma sätt står Gösta Lundbergs *Stegeborg under medeltiden* som främsta presentation av Stegeborgs tidigaste historia och många av de senare författarna hänvisar till den. Även om också Gösta Lundberg har en gedigen och välfylld referenslista är känslan jag får av hans bok mer av personliga slutstater än verkliga fakta. Den speglas också något av hans personliga förhållande till borgen, som uppvuxen dess närhet är det svårt att inte glorifiera dess historia. Att hans bok ger den känslan borde bero på att det ju faktiskt inte finns så mycket källmaterial från den tidiga medeltiden än de bevarade breven och rimkrönikorna. De sistnämnda är ju trots allt historisk poesi framtagna för att förhållandevis dåtidens vinnare, även om de antas behandla riktiga historiska händelser. Poesi är ju trots allt fri att tolkas hur man vill. Gösta Lundberg hävdar ju också själv i sitt förord att boken inte ska anses som vetenskaplig undersökning av Stegeborgs historia utan endast ett kompendium som sammanställer det stoff som finns därom.

De övriga texterna är av skiftande kvalitet. Olof Lönnqvist känns trovärdig, men väldigt kortfattad och han redovisar inte heller sina källor, mer än att i början hänvisa till Gösta och Erik B Lundbergs texter. Björn Helmfrid historiker och arkivarie vid Holmens bruk, som skrivit bland annat om den senare tiden av Stegeborgs historia känns vetenskaplig och välbearbetad. Han redovisar också sina källor både de otryckta och tryckta. När det gäller marinarkologen Anders Högmer har han bland annat skaffat sig flera historiska ovänner genom att i försöka bevisa att Anskars Birka inte låg i Mälaren, utan snarare i Östergötland. De undersökningar han gjort på pålverken omkring Stegeborgsholmen känns dock trovärdiga, om än något otillräckliga för att verkligen ge svar på mina frågor om Stegeborgsholmens broar.

Vad kan dock slutligen sägas om Stegeborgs byggnadshistoria, utifrån de källor som presenteras här. De är alla överens om att Stegeborgs i första hand uppfördes som förvar till Söderköpings stad mot yttre hot. Den första byggnaden var en så kallad kastal som senare byggdes ut till en större försvarsanläggning. Denna försvarsanläggning spelade även en roll i maktstriderna i det medeltida Sverige och flera slag utkämpades i dess omnejd. Stegeborg har haft flera byggherrar och vem som var den förste går idag inte att veta. Att Ivar Axelsson Tott stod som ansvarig för uppförande av rundtornet och ringmuren verkar dock högst sannolikt. Detta visar både de arkivaliska och arkeologiska källorna. Nästa stora byggmästare var Gustav Vasa och senare hans son Johan III. Under deras tid förändrades dock syfte med borgen från enbart försvarsanläggning till representativ slottsbyggnad.

Stegeborgsförläningen hade också i uppgift att dra in skatt bestående av från börja natura och dagsverken från bönder och brukare i länet till kronan, men när dessa naturabetalningar började ersättas av en penningekonomi på 1600-talet förlorade slottet liksom många andra medeltida slott sin huvudsakliga funktion. Söderköping hade då också som stad fått lämna över mycket av sina handelsrättigheter till Norrköping och försvaret av staden ansågs inte lika viktigt. Landet hade till följd av de dyra krigen under 1600-talet inte råd att underhålla alla gamla slott, som i och med att det kungliga hovet nu i första hand var centraliserat till Stockholm, dessutom förlorat sin betydelse som kunglig uppehållsplats och många av dem

fick därför förfalla eller så togs sten och tegel ifrån dem för att användas på nyare och för tiden viktigare byggnader. Detta blev också Stegborgs öde och 1731 började rivningsarbetet av slottet till förmån för ett nytt kronomagasin i Norrköping. Rundtornet och den gamla ringmuren blev dock kvar och kan än idag beskådas på mils avstånd från slottsholmen.

4 REFERENSER

Vadstena Landsarkiv, Handlingar rörande Stegeborg 1688-1768.

Krigsarkivet, planchsamlingen.

Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev

Kungliga biblioteket, bilder ur Erik Dahlbergs, *Suecia antiqua* tredje bandet.

Johan Deltén, *Vikbolandet, en befäst halvö?* Examensarbete 10 p, publicerad på www.edu.linkoping.se,
historieportalen 2000, 2011-03-20

Victor Granlund, *Konung Johan III:s Byggnads och Befästningsföretag 1568-92*. UR: Historiskt bibliotek 1875-76,
Klemmings antiqvariat och sortiment, Stockholm 1875.

Björn Helmfrid, *Vardagsliv på Stegeborg under Johan III:s tid*, Ur: S:t Ragnhilds Gilles årsbok 1954, Östergötlands
dagblads Tryckeri, Norrköping 1954.

Björn Helmfrid, *Stegeborg - Administrativt centrum i Östergötlands skärgård*, UR: Meddelanden från Östergötlands
länsmuseum, AB CO Ekblad Co, Västervik 1995.

Björn Helmfrid, *Tjuvar på Stegeborg*, Ur: S:t Ragnhilds Gilles årsbok 1994, Tellotryck AB, Söderköping 1994.

Anders Högmer, *Den marinärkeologiska undersökningen i Stegeborgssunden 1985-87*, S:t Ragnhilds Gilles årsbok
1987 Tellotryck AB, Söderköping 1988.

Anders Högmer, *Dateringar hittills i farvattnen kring Stegeborg*, Publicerat hos Marinarkeologi, Maj 2000,
www.abc.se/~pa/mark/

Adam Lewenhaupt. *Hertigarna af Stegeborg*, En bok om Östergötland, Kungliga boktryckeriet P. A. Norstedt söner,
Stockholm 1915.

Erik B Lundberg, *Stegeborgs Slott*, Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiens handlingar antikvariska
serien 12, Almqvist och Wiksell, Stockholm 1964.

Gösta Lundberg, *Stegeborg under medeltiden - Bidrag till dess historia 1287-1520*, Eget förlag AB Söderköpings
Accidenstryckeri, Söderköping 1978.

Olof Lönnqvist, *Stegeborgs händelserika historia*, S:t Ragnhilds Gilles årsbok 1984 Tellotryck AB, Söderköping
1985.

Carl Magnus Stenbock, *Venetianare på besök i Östergötland för snart 500 år sedan*, En bok om Östergötland,
Kungliga boktryckeriet P. A. Norstedt söner, Stockholm 1915.

Carl Magnus Stenbock, *En planritning af Stegeborgs slott och slottsholmen från 1600-talets midt*, UR: Meddelanden
från Östergötlands fornminnesförening 1912.

Hans Thoresen, *Utgrävnings- och restaureringsarbetena på Stegeborgs slottsruin 1943 och 1944*, UR: Meddelanden
från Östergötlands fornminnesförening 1944.